Пурăнмалли вырăна приватизациленĕ чухне ирĕк ыйтакан çывăх çынсен йышне пĕчĕклетнĕ

ПĔЛЕС ТЕНĔЧЧĔ... 2

Александр Артемьевăн «Улма йывăç авăнать» произведенийĕнче – тăван ялĕн кун-çулĕ

ЫРĂ ЙĂЛА-ЙĔРКЕПЕ ПУЯН ПОВЕÇ 3

Çак сăмаха Енисей тăрăхĕнчен куçса ларнă йăхсем илсе килнĕ иккен

КĔÇТЕМĔРПЕ ÇĂВАÇ МĔНШĔН ÇĔТĔК? 4

ВУЛĂР — ПАЯН — ТЕПĔР НОМЕРТЕ

Нестор Виноградов артист Айтар сăнарне куракана асра юлмалла калăпланă

«ЫЙТУ-ХУРАВ» страница 4

Халăхра «автоподстава» ят пама ĕлкĕрнĕ мел Шупашкарта та тымар янă

ИЛĔРТЕТ ОСАГО УКÇИ 3

Илемлĕх конкурсĕн пĕрремĕш çĕнтерӳçи Юлия Суханова: «Куççуль юхса анчĕ, корона айккинелле пăрăнчĕ...»

МĔН ÇЫРАÇÇĔ ХАÇАТСЕМ 4

чăваш халăх хаçачĕ

1906 çулхи кăрлачăн 21-мĕшĕнче тухма тытăннă
1918 çулхи нарăс уйăхĕнчен тĕрлĕ ятпа тухнă
1991 çулхи çурлан 30-мĕшĕнче "ХЫПАР" ятпа тепĕр хут тухма пуçланă

ХЫПАР

СССР Аслă Канашĕн Президиумĕ 1968 çулхи пуш /март/ уйăхĕн 11-мĕшĕнче "Коммунизм ялавĕ" /халĕ "Хыпар"/ хаçата "ХИСЕП ПАЛЛИ" орденпа наградăланă

"ХЫПАР" никĕслевçи Н.В.Никольский (1878–1961)

99 /26505/ № | Эрне кун, 2014, çу (май), 30 | Хакĕ ирĕклĕ | WWW.hypar.ru

Саламлатпăр

Раççей Федерацийĕн Президенчĕн 2014 çулхи çу уйăхĕн 22-мĕшĕнчи 356-мĕш указĕпе килĕшӳллĕн ĕçри пысăк çитĕнӳсемшĕн, Раççей Федерацийĕн социаллă пурнăçпа экономика аталанăвне сумлă тӳпе хывнăшăн, Раççей Федерацийĕн тулаш политика çул-йĕрне пурнăçа кĕртнĕшĕн, гуманитари сферинчи тава тивĕçлĕ ĕççемшĕн, нумай çул тӳрĕ кăмăлпа вăй хунăшăн, общество ĕçне хастар хутшăннăшăн Чăваш Республикинчи çул-йĕр, инженери сечĕсемпе сооруженийĕсен строительстви енĕпе ĕçлекен акционерсен уçă обществин автомобиль кранĕн машинистне **Владимир Николаевич СУТЕСОВА ТУСЛĂХ ОРДЕНĔПЕ** наградăланă; Чăваш Республикинчи Канаш районĕнчи Киров ячĕллĕ ял хуçалăх производство кооперативĕн дояркине **Ираида Георгиевна КОЗЛОВĂНА "РАÇÇЕЙ ФЕДЕРАЦИЙĔН ЯЛ ХУÇАЛĂХĂН ТАВА ТИВĔÇЛĔ ĔÇЧЕНĔ"** хисеплĕ ят панă.

* * *

Раççей Федерацийĕн Президенчĕн 2014 çулхи çу уйăхĕн 22-мĕшĕнчи 357-мĕш указĕпе килĕшӳллĕн ĕçри пысăк çитĕнӳсемшĕн, Раççей Федерацийĕн социаллă пурнăçпа экономика аталанăвне сумлă тӳпе хывнăшăн, космоса тĕпчессинчи, гуманитари сферинчи, саккунлăха çирĕплетессинчи тава тивĕçлĕ ĕççемшĕн, саккун çырас тата общество ĕç-хĕлне хастар хутшăннăшăн, нумай çул тӳрĕ кăмăлпа вăй хунăшăн Чăваш Республикинчи Канаш районĕнчи Киров ячĕллĕ ял хуçалăх производство кооперативĕн автомобиль водительне **Николай Николаевич ИВАНОВА "РАÇÇЕЙ ФЕДЕРАЦИЙĔН ЯЛ ХУÇАЛĂХĂН ТАВА ТИВĔÇЛĔ ĔÇЧЕНĔ"** хисеплĕ ят панă.

* * *

Чăваш Республикин Пуçлăхĕн 2014 çулхи çу уйăхĕн 29-мĕшĕнчи 74-мĕш указĕпе килĕшӳллĕн вырăнти хăй тытăмлăх аталанăвне пысăк тӳпе хывнăшăн тата нумай çул тӳрĕ кăмăлпа вăй хунăшăн Канаш район администрацийĕн пуçлăхне **Владислав Васильевич СОФРОНОВА ЧĂВАШ РЕСПУБЛИКИН ХИСЕП ГРАМОТИПЕ** наградăланă;

пичет тытăмĕнчи тава тивĕçлĕ ĕççемшĕн тата нумай çул ăнăçлă ĕçленĕшĕн Чăваш Республикин "Красноармейски районĕн "Ял пурнăçĕ" хаçачĕн редакцийĕ" автономи учрежденийĕн пай редакторне **Виктор Михайлович ДАНИЛОВА "ЧĂВАШ РЕСПУБЛИКИН КУЛЬТУРĂН ТАВА ТИВĔÇЛĔ ĔÇЧЕНĔ"** хисеплĕ ят;

промышленноçри тава тивĕçлĕ ĕççемшĕн тата нумай çул тӳрĕ кăмăлпа вăй хунăшăн Шупашкар хулинчи "Лента" акционерсен уçă обществин пахалăх тĕрĕслевçине /контролерне/ **Елизавета Геннадьевна АСТРАХАНЦЕВĂНА "ЧĂВАШ РЕСПУБЛИКИН ПРОМЫШЛЕННОÇĂН ТАВА ТИВĔÇЛĔ ĔÇЧЕНĔ"** хисеплĕ ят;

ял хуçалăхĕнчи тава тивĕçлĕ ĕççемшĕн тата нумай çул тӳрĕ кăмăлпа вăй хунăшăн Красноармейски районĕнчи "Красное Сормово" тулли мар яваплă обществăн тĕп бухгалтерне **Римма Михайловна ГРИГОРЬЕВĂНА "ЧĂВАШ РЕСПУБЛИКИН ЯЛ ХУÇАЛĂХĂН ТАВА ТИВĔÇЛĔ ĔÇЧЕНĔ"** хисеплĕ ят панă.

Çын тата саккун

Коррупцие чиновнике пуç çапма тивни никĕслет

«Коррупципе çыхăннă лару-тăру ерипен лайăхланса пыни сисĕнет, çакна граждансен, бизнес-тытăмсен хушшинче йĕркеленĕ ыйтăмсен кăтартăвĕсем те çирĕплетеççĕ. Апла тăк тĕрĕс еннелле утатпăр», – çапларах пуçларĕ Чăваш Ен Пуçлăхĕ Михаил Игнатьев ЧР Пуçлăхĕ çумĕнчи коррупципе кĕрешекен координаци канашĕн ĕнерхи ларăвне. Анчах ку çивĕч ыйтусем çуккине пĕлтермест.

Михаил Васильевич хăй вăхăтĕнче «Финн айлăмĕн», «Атăлçи платинумĕн», ыттисен строительствипе çыхăннă ĕç-пуçа пула çĕр-çĕр çын улталаннине аса илтерчĕ, ун чухне шар курнисен сиенне никам та саплаштарман, «юлашки çулсенче çĕр-çĕр миллион тенкĕ саплаштартăмăр». Çапах, калăпăр, ЖКХ сферинче паян та пăтăрмахлă тĕслĕх пайтах. М.Игнатьев Çĕмĕрле, Çĕнĕ Шупашкар хулисенчи çивĕч ыйтусене çĕклерĕ. «Çынсен çав ыйтусем тĕлĕшпе пĕччен юлмалла мар. Влаçсен вĕсене тӳрĕ кăмăллă мар управляющи компанисен пăхăнăвĕнчен тухмашкăн ӳкĕте кĕртмелле», – терĕ вăл.

Çĕнĕ Шупашкар тенĕрен – «Новэк» УК директорне Ющенкăна ăшă энергийĕшĕн çынсенчен пухнă вун-вун миллион тенке ресурссемпе тивĕçтерекен компание куçарса паманшăн, тăкакласа пĕтернĕшĕн суд ирĕклĕхсĕр хăвармалли приговор кăларнă. Çав вăхăтрах, Михаил Васильевич палăртнă тăрăх, асăннă УКн директорсен канашĕн председательне Сергей Миронова «эпĕ темиçе хут та çирĕппĕн асăрхаттарнине пăхмасăр Çĕмĕрлери ЖКХ рынокне те кĕртсе янă». Çийĕнчен пĕлтĕрхи раштавра Çĕнĕ Шупашкар администрацийĕ «Новэка» 356 $м^2$ лаптăклă пӳлĕме аукцион ирттермесĕрех чăн хакĕнчен чылай йӳнĕрехпе сутнă. «Мĕншĕн ăна, мĕншĕн аукционсăрах?» – ыйтусем çуралчĕç ЧР Пуçлăхĕн.

Пуçламăшĕ те çивĕччине кура малалли калаçу екки те çавнашкалах пулчĕ. Пурлăх министрĕ Анатолий Кузьмин патшалăх тата муниципалитет харпăрлăхĕпе усă курнă чухнехи коррупци палăрăмĕсемпе паллаштарчĕ. Министерство çине-çинех тĕрĕслевсем йĕркелет те – саккуна пăснă нумай тĕслĕхе тупса палăртать. Çав шутра – пурлăх управлăхне, унпа тухăçлă усă курассине тивĕçтермен тĕслĕхсем. Çитменлĕхсем тупса палăртнисен шутĕнче министр Вăрнарти ял хуçалăх техникумне, Патăрьел райхаçатне, Шупашкарти педколледжа асăнчĕ. Муниципалитетсенче хăйсен харпăрлăхне тĕплĕ шута илменни те часчасах тĕл пулать. Çĕр лаптăкĕсем тĕлĕшпе йĕркесĕрлĕх нумай. Чăн та, ырă туртăм пур: çĕр лаптăкĕсене арендăна панинчен, сутнинчен илнĕ укçа виçи ӳсни куç кĕрет.

Республика прокурорĕн тивĕçĕсене пурнăçлакан Александр Григорьев асăннă сферăра йĕрке тумашкăн саккун-норма никĕсĕ пуррине палăртрĕ. Эппин, яваплă çынсенчен нумай килет. Ахальтен мар ĕнтĕ прокуратура патшалăх тата муниципалитет пурлăхĕпе усă курнă чухне йĕркене пăснин 400 ытла тĕслĕхне тăрă шыв çине кăларнă. Уголовлă ĕççем те пур. Следстви комитечĕн Чăваш Енри управленийĕн ертӳçи Александр Мигушов Шупашкар районĕнчи Сарапакасси ял тăрăхĕн, Сĕнтĕрвăрри райадминистрацийĕн экс-пуçлăхĕсем, ыттисем тĕлĕшпе пуçарнă уголовлă ĕççене асăнчĕ.

● ➡ 2 стр.

КУН хыççăн КУН
☎ 56-04-26

Шупашкартан Турцие – самолетпа

Ĕнер Шупашкарти аэропортра пĕтĕм тĕнчери пĕрремĕш авиарейс уçăлнă – 220 çын Airbus (A 321) самолетпа Анталья хулине çула тухнă.

ЧР Транспортпа çул-йĕр хуçалăхĕн министерстви çу уйăхĕн 28-мĕшĕнчен пуçласа Шупашкартан самолетсем Турцие вĕçме тытăнасси çинчен республикăра пурăнакансене пĕлтернĕччĕ ĕнтĕ.

Çĕртме-юпа уйăхĕсенче Airbus Антальяна расписанипе килĕшӳллĕн эрнере пĕрре вĕçет. Мускав вăхăчĕпе 15 сехет çурăра сывлăша çĕкленет, курорт-хулана вырăнти вăхăтпа 19 сехет çурăра çитет. Каялла 8 сехет çурăра (вырăнти вăхăт) çула тухать, 12 сехет çурăра (Мускав вăхăчĕ) Шупашкарти аэропорта анса ларать.

Çĕртме уйăхĕн 7-мĕшĕнче авиарейс Сургут хулине те çĕнĕрен уçăлать.

И.АНИСИМОВА.

Вĕренӳ иртет

Федерацин хăрушсăрлăх службин республикăри управленийĕн пресс-службин пĕлтернĕ тăрăх – çĕртме уйăхĕн пĕрремĕш вунă кунлăхĕнче Чăваш Республикинчи терроризма хирĕç операцисене йĕркелекен оперативлă штаб Çĕнĕ Шупашкар, Шупашкар хулисен тата Сĕнтĕрвăрри районĕн территорийĕнче анлă вĕренӳ ирттерме палăртать.

Вĕренӳ тĕллевĕсене пурнăçлама çар техникине, шывра ишмелли хатĕрсене тата авиаци явăçтарĕç.

Çавна май штаб çынсене лăпкă пулма, хăрушсăрлăх мерисене уяма, право хуралĕн органĕсен тата ятарлă службăсен ĕç-хĕлне чăрмантарасран сыхланма ыйтать.

К.НИКОЛАЕВ.

Çулла, хĕвел, çутă уявĕ

Çу уйăхĕн 28-мĕшĕнче Комсомольски районĕнче опекун тата усрава илнĕ çемьесем валли ятарлă уяв йĕркеленĕ. Ăна Пĕтĕм тĕнчери ачасене хӳтĕлемелли куна халалланă.

Пухăннисене – ашшĕ-амăшĕпе ачисене, вĕрентекенсене – Комсомольски район администрацийĕн пуçлăхĕн çумĕ Илдус Минетуллин, районти хĕрарăмсен канашĕн координаци канашĕн членĕ Валентина Тихонова саламланă. Комсомольски район администрацийĕн вĕрентӳ пайĕн опекăпа попечительство органĕн ертӳçи Татьяна Галзанова ачасене усрава илнĕ ашшĕ-амăшĕ пирки ăшă сăмах чылай каланă. Уява клоунсем хутшăнни, тĕрлĕ вăйă йĕркелени ачапча кăмăлне çĕкленĕ. Праçник вĕсене пĕр-пĕринпе çывăхрах паллаштарнă, туслаштарнă. Юлашкинчен шăпăрлансем асфальт çине пурăсемпе хăйсем телейлĕ çемьене епле курнине ӳкернĕ.

Р.ИВАНОВА.

Спорт кафедри – 50 çулта

И.Н.Ульянов ячĕллĕ Чăваш патшалăх университечĕн физкультурăпа спорт кафедри 50 çулхи юбилейне уявланă.

Çĕнĕ тытăм çар кафедрин никĕсĕ çинче йĕркеленнĕ. Малтанлăха унта 3 преподаватель ĕçленĕ, çулсерен вĕрентекенсен йышĕ ӳснĕ. Нумай çул кафедрăна ирĕклĕ мелпе кĕрешес енĕпе СССР спорт мастерĕ, ЧР физкультурăпа спортăн тава тивĕçлĕ ĕçченĕ Орест Маркиянов ертсе пынă. Хальхи пуçлăхĕ – ЧР тава тивĕçлĕ тренерĕ Авенир Ермолаев. Каярах кафедра çумĕнче спорт клубĕ уçăлнă. 50 çул хушшинче унта СССР тата Раççей спортăн вун-вун мастерне çитĕнтернĕ. Вĕсенчен чи паллисем – Олимп вăййисене хутшăннă Елена Грузиновăпа Надежда Пашкова, тĕнче ăмăртăвĕн çĕнтерӳçи Владимир Григорьев тата ыттисем. Паянхи кун университетра спортсменсемпе студентсен ăсталăхне туптама пурлăхпа техника никĕсĕ те пуян. 2004 çулта спорт комплексĕ хута кайнă, унта çуллен вун-вун турнир иртет. Аслă шкулăн кашни корпусĕнче уйрăм спортзал ĕçлет, Çĕрпӳ районĕнче спорт лагерĕ пур. Спортăн тĕрлĕ енĕпе 25 секцие çĕр-çĕр студент çӳрет.

Е.АНДРЕЕВ.

ПУБЛИЦИСТ ШУХĂШĔ

ĔМĔР ПУРĂН – ĔМĔР ВĔРЕН...

Ваттисен çак каларăшĕ ăслăлăх-тĕпчев институчĕсенче, сăнав лабораторийĕсенче тăрăшакансене çеç пырса тивменнине паян çĕр ĕçченĕ лайăх ăнланать. Палăрăмлă та курăмлă ӳсĕм çитĕнӳ тăвас тесен кирек камăн та малтан хăйĕн пĕлĕвне пуянлатмалла, тавра курăмне анлăлатмалла, темĕнле кăткăслăх пытарса тăракан ыйтăва та уçăмлă хурав пама пĕлмелле. Сăмах та çук: тыр-пул çитĕнтерекен те паян аграри тытăмĕнчи çĕнĕлĕхсене алла илмесĕр пӳлмене пуянлăхпа тултараймĕ.

«Пирĕн ĕçре нимĕнле вак-тĕвеклĕх те çук. Эпир малтисенчен вĕренессине, вĕсен опытне çул парассине яланах тĕп вырăна хума тăрăшнă», – тет Йĕпреç тăрăхĕнчи паллă çĕр çынни, Чăваш Республикин тава тивĕçлĕ агрономĕ Валентина Белова. Вăл тивĕçлĕ канăва тухиччен «Красный фронтовик» колхозăн агрономи службине ертсе пынă.

Мĕнлерех тăрăшулăхпа тата пуçарулăхпа ĕçленĕ çак хĕрарăм! Чăваш ял хуçалăх институтĕнче /халĕ – академи/ илнĕ пĕлӳпе кăна çырлахман Валентина Филимоновна. Малалла вĕренессине чи малти вырăнта тытнă, колхозниксемпе механизаторсем валли хуçалăхра ял хуçалăх пĕлĕвĕсен шкулне йĕркеленĕ. Тахçан Кĕлĕмкассисем кашни гектартан 10-15 центнер тырă пухса кĕртнине те лайăх тенĕ, пурăна-киле 25-30 центнерпа танлашакан çитĕнӳ те тивĕçтерми пулнă вĕсене.

Кирек мĕнле тăпра та, вăл пулăхлă-и, пулăхлă мар-и, хăйне чăн-чăн хуçа пек пăхнине юрататать. Енчен те кăткăс, теветкеллĕ лару-тăрура ĕçлеме тивет тĕк хресчене икĕ хут ытларах вăй хума тивет. Валентина Белова агроном-новатор районти ĕçтешĕсене кун пирки тăтăшах асăрхаттарса, ас тутарса тăратчĕ. Шел, халĕ тивĕçлĕ кану ирĕклĕхĕпе усă куракан тыр-пулçă çинчен иртнĕ вăхăтпа çырмалла пулса тухрĕ. Куçпа виçейми пусăсенче вăл çĕнĕ сортсем татах çитĕнтеретчĕ ĕнтĕ, анчах юлашки вăхăтра сывлăхĕ чир-чĕре пула палăрмаллах хавшанипе юратнă ĕçрен уйрălма тиврĕ ăна. Вăл кайнă хыççăнах хуçалăх ертӳлĕхĕшĕн тĕп тĕллев пулса тăнă «Ĕмĕр пурăн – ĕмĕр вĕрен» каларăш Кĕлĕмкассипе Туçа тăрăхĕнче хăйĕн тĕп пĕлтерĕшне çухатма тытăнни куç кĕрет. «Красный фронтовик» унччен кашни çулах пăрçа акатчĕ. Начар тухăç нихăш çул та илмен. Паян çак культура пусă çаврăнăшĕнче çук. Туса илесси тăкаксемпе çыхăннă тесе сăлтавланă. Белокпа тата клейковинăпа пуян çурхи тулă лаптăкне те икĕ хут пĕчĕклетнĕ.

Хăй вăхăтĕнче Валентина Белова тĕслĕхĕпе районта нумай çул ӳсекен пăрçа йышши культурăсене ытларах акса тума, çавăн пекех пусă çаврăнăшĕнче клеверпа люцернăна та тивĕçлĕ вырăн пама тытăннине палăртмалла. Паянхи кун çак курăксен лаптăкĕсем 1200 гектартан та иртеççĕ. Клеверпа люцерна иккĕшĕ те сидерат ӳсен-тăрансен çемйинчен. Хуçалăхсем люцернăна пĕр уйра 5-6 çул таран тытаççĕ. Валентина Филимоновна шухăшĕпе – ку тĕрĕс мар, курăкшăн 3-4 çул çителĕклĕ-мĕн. Çак тапхăрта вăл тăпрана кислородпа тата тутлăхлă япаласемпе пуянлатма та, çĕр тытăмне лайăхлатма та ĕлкĕрет. Пилĕк çул хыççăн люцернăна пусă çаврăнăшĕнче тытни тăкаклă, мĕншĕн тесен тĕп тымар тытăмĕн тĕрекĕ çухалма пуçлать.

Люцерна – нумай çул ӳсекен паха курăк кăна мар, тырăсем умĕн акмалли чи лайăх культура та. Çакă паллă: клеверпа люцернăран пысăк пахалăхлă утă тата силос хатĕрлеме йывăр – тăкак чылаях пуçтарăнать. Пĕтĕмĕшле илсен пăрçа йышши культурăсенчен ытларахăшĕ силос валлиех мар, вĕсем лайăх пахалăхлă сенажа юрăхлă. Люцернăра витаминпа каротин тата микроэлемент нумай пулни çак апатăн тутлăлăхне ӳстерет. Ĕнесем люцерна сенажне ним юлмиччен çисе янине асăрханă-и? Илепертен хывнă силос та пахалăхлă.

Ял хуçалăхĕнче, пайăррăн илсен çĕр ĕçĕнчи çĕнĕлĕхсене çул парса пынă çĕрте, иртнĕ ĕмĕрĕн 60-70-мĕш çулĕсенчи пек йывăрлăх-чăрмав халĕ çук темелле. Чикĕ леш енчи анлă сарăлнă информаци технологийĕсемпе те çийĕнчех паллашма майсем пур. Интернет пулăшнипе таçта та «çитетĕн», темĕн те пĕлетĕн. «Ĕмĕр пурăн – ĕмĕр вĕрен» каларăша кăна манăçа хăварар мар. Агрономсене – çĕр ĕç технологĕсене – куллен-кун пулăшса пырас ĕçре ют çĕр-шывсенче, çавăн пекех Раççейĕн уйрăм регионĕсенче усă куракан «Уй журналĕ» тесе ят панă кăсăк программа пĕлтерĕшĕ пысăк пулассăн туйăнать. Унта кашни уйăн уйрăмлăхĕсене шута илессĕ: вăл е ку пусăри тăпра пахалăхĕ мĕнле пулни, унта мĕнле культурăсем çитĕнтерни, мĕнле удобрени тата ăна мĕн чухлĕ хывни, тухăç мĕн чухлĕ пулни, продукци мĕн хака кайса ларни уçăмлăн курăнать. Йĕркеллĕ çырса пыни малтан тунă йăнăшсенчен хăтăлма, тĕллевсем палăртнă чухне малашнехи аталанăва уçăмлăрах курма пулăшасси пĕрре те иккĕлентермест.

Пурăна-киле ку программа Чăваш Енри агрономсемшĕн те куллен усă курмалли «кĕнеке» пулса тăрасса шанатăп.

Пĕтĕмлетсе çак шухăша палăртассăм килет: ăслăлăх техника прогресĕ малалла хăватлăн аталанса пыни хăйсен ĕмĕрне çĕр çинче ĕçлесе ирттерекенсен умне пĕр ыйту хыççăн теприне кăларса тăратать, вĕсене вăраха ямасăр ăнăçлă татса пама паянхи хресченĕн самана таппинчен юлмасăр утма тăрăшмалла. «Ĕмĕр пурăн – ĕмĕр вĕрен» тенине ăша хывакансем шăпах çапла тăваççĕ те.

■ **Геннадий КУЗНЕЦОВ**

Çанталăк çинчен

Паян уяр çанталăк пулать. Çил кăнтăр-хĕвел тухăçĕнчен çеккунтра 5 метр хăвăртлăхпа вĕрет. Сывлăш температури **кăнтăрла 20, çĕрле 10 градус ăшă.** Атмосфера пусăмĕ 758 мм, сывлăшри нӳрĕк 29 процент.

Кун тăршшĕ 17 сехет те 9 минут.

Ыран хĕвеллĕ çанталăк пулать. Çил кăнтăртан çеккунтра 3 метр хăвăртлăхпа вĕрет. Сывлăш температури **кăнтăрла 24, çĕрле 13 градус ăшă.** Атмосфера пусăмĕ 758 мм, сывлăшри нӳрĕк 34 процент.

Кун тăршшĕ 17 сехет те 11 минут.

Коррупцие чиновнике пуç çапма тивни никĕслет

/Вĕçĕ. Пуçламăшĕ 1-мĕш стр./.

ЧР Общество палатин ертÿçин Леонид Шиминăн шухăшĕпе – патшалăхăн пулăшу ĕçĕсемпе усă курас тĕллевлĕ çынсемпе чиновниксен хутшăнăвне май пур таран чакарма тăрăшмалла. Хальлĕхе вара пурлăх правине регистрацилессипе, çавнашкал ытти ĕçпе çыхăннă ыйтусене муниципалитетсене 6-8 уйăх таран татса парасçĕ. Тем тĕрлĕ хут пухмалла, тĕрлĕ чиновникпа курнăçмалла... Кун пек чух ыйтăва татса памашкăн вĕсем «хаххалантарма» ыйтмашкăн та пултарасçĕ. Çавăнпа «пĕр чÿрече» принципне вăй памалла, пулăшу ĕçĕсене электрон мелĕпе кÿрессине анлăлатмалла. Ку коррупци никĕсне хавшатма пулăшĕ.

Влаççем çакна курмаççĕ теейĕмĕн. Тĕп хула пуçлăхĕ Леонид Черкесов Шупашкарти МФЦра асăннă «чÿречесем» 29 пулнине палăртрĕ. Чылай ытларах кирлĕ – 95. Çавăнпа хулан ытти районĕнче те çак мелпе усă курасшăн. «Кирлĕ документсене пухсан, вĕсем тĕрĕс пулсан ыйтăва татса парасси вăраха каймасть. Пурлăха аукционсем урлă кăна сутма тăрăшатпăр. Çавна май, сăмахран, нумаях пулмасть хула варринчи 24 га çĕре çурт-йĕр строительстви валли сутрăмăр – 350 млн ытла тенкĕлле! Мĕн пур çĕр лаптăкне шута илнĕ», – терĕ Леонид Ильич.

Анчах М.Игнатьева кунашкал хурав тивĕçтермерĕ пулас: «Хуçасăр çĕрсем те пур-çке. Кашни тăваткал метрăн хуçи палăрмалла. Çĕр арендишĕн парăмсен вис̧и мĕн чухлĕ?» Хула пуçлăхĕ парăм виçине аса илеймерĕ те – Михаил Васильевич кăмăлсăрланчĕ: «Ку цифрăсем пуçра пулмалла – вĕсене пĕлмелле. Панкрута тухнă компанисем пур: вĕсенчен нимĕн те шыраса илеймĕн – çухалнă укçа. Пĕтĕмпех шута илнĕ тетĕр. Апла мар! Çĕр лаптăкĕсене аукцион урлă кăна сутмалла – ун чухне никам та Черкесов, ыттисем взятка илесçĕ теейĕм. Çапла, манран та пулăшма ыйтасçĕ, тÿрех хирĕçлетĕп – аукциона хутшăнăр!»

Çийĕнчен экономика аталанăвĕн министрĕ Владимир Аверькин та ыратакан суран çине тăвар сапрĕ. Вăл темиçе уйăх каялла Л.Черкесовпа пĕрле «Строймаш» предприятие пулнине аса илтерчĕ. Унта производствăна анлăлатасшăн, çавăнпа территорие те сармалла. Пулăшма шантарнă, анчах темиçе уйăх иртнĕ пулин те ыйтăва халĕ те татса паман иккен: «Инвестицисен кирлĕ, пуçаруллăха çул памалла тетпĕр, çав вăхăтрах... Бизнеспа çыхăннă ĕç майĕсене улăштармалла», – ÿпкелерĕ министр.

Çĕр ыйтăвĕн çивĕчлĕхĕ Çĕнĕ Шупашкарта та пур. Александр Сироткин мэр çакна хăй вăхăтĕнче пысăк предприятисене пайăн-пайăн сутнине те сăлтавларĕ. Çурчĕсене сутнă, вакланă территорийĕсене никама та çиреплетсе паман. Кунашкалли ДСКшăн, «Атлашевский» предприятишĕн, «Химпромăн» санитари зонишĕн кăтартуллă. Администраци пуçлăхĕ «Новэка» йĕрĕнĕ пурлăх сутни çинчен те каларĕ. УК саккун панă майсемпе усă курнă-мĕн, анчах мэри халĕ ку ыйтупа малалла ĕçлет. «Сахалтан та 30% йÿнĕрех сутнă, – çиреплетрĕ ЧР Пуçлăхĕ. – Çĕнĕ Шупашкарти пурăнмалли çуртсен çурри яхăн пайĕ «Новэк» айĕнче – хăрушлăхра. Çынсем унта укçа тÿлесçĕ, анчах çав укçа ăçта кайнине эпĕ те, эсир те пĕлмесетĕр». Мэр палăртнă тăрăх – çуртсенчен нумайăшĕн «Новэкпа» тунă килĕшÿсен вăхăчĕ вĕçленсе пырать, çавна май вĕсем ку УК пăхăнăвĕнчен тухасси вăрах кĕтмерĕ.

Ларăвăн кун йĕркинчи тепĕр ыйтăва тишкересси аплах вăраха каймарĕ, анчах вăл та кăсăклă пулчĕ – ку темăна хăлĕнчен çакнашкал çÿллĕ шайра çĕтсе явнине ас тумастăп. Сăмах – вĕренÿ организацийĕсенчи предмет конкурсĕсемпе олимпиадăсене иртернĕ чух коррупцирен сыхланасси. Усалли унта та тымар янă-мĕн – çакна вĕренÿ министрĕн пĕрремĕш çумĕ Светлана Петрова хăйĕн докладĕнче те палăртрĕ. Олимпиадăсене çуллен 21 предметпа иртересçĕ – 57 пин ытла шкул ачи хутшăнать. Шкулсенчи çĕнтерÿçĕсем районсен шайĕнче тупăшаççĕ, унтан – республика шайĕнче. Районсенчи олимпиадăсенче вĕсене йĕркелеме хутшăнакан учительсем хăйсен ачисене пулăшасшăн хăтăлма пĕртте çăмăл мар-мĕн. Паллах, ют район педагогĕсене чĕнни пулăшĕччĕ, анчах хальлĕхе апла тăваймаççĕ. Вĕрентекен хăйĕн олимпиадăра вăй виçекен ачине вара пулăшма тăрăшать. Ачасен тупăшури кăтартăвĕсем лайăх пулни педагога ĕç кăтартăвĕсемшĕн укçан хавхалантарассине тÿрремĕнех витĕм кÿрет-çке.

ЧР Пуçлăхĕн Тĕрĕслев управленийĕн пуçлăхĕ Неонилла Никифорова хăйхи олимпиадăконкурс йĕркелĕве тĕрĕсленин кăтартăвĕсене те паллаштарчĕ. Районсенчи тупăшу кăтартăвĕсене çĕнĕрен тĕрĕсленĕ май хăш-пĕр çĕрте олимпиада иртерме явăçтарнă педагогсен хăйсен вĕренекенĕсен пĕлĕвне 15% таран ÿстересе кăтартнине çирĕплетнĕ. Сăмахран, Патăрьел районĕнче. Унта тепĕр майлă тĕслĕх те пулнă: пĕр ачан балĕсене ятарласа чакарнă, çакă ăна мар, теприне – педагогсенчен пĕрин сахалрах баллă вĕренекенне – 3-мĕш вырăна кăларма кирлĕ пулнă иккен.

Информаци политикин министрĕ Валентина Андреева массăллă информаци хатĕрĕсем коррупцие хирĕç политикăна пурнăçа кĕртме хутшăнни çинчен доклад турĕ – МИХсем ку енĕпе йĕркеллех ĕçлесçĕ. Чăн та, М.Игнатьевăн кунта та тиркемелли тупăнчĕ: коррупцие кĕрешеттĕр тесе хăшĕ-пĕри таса кăмăллă çынсене пылчăкпа варалать. Михаил Васильевич «Саккун тата коррупци» организаци пирки сăмах пуçарчĕ: «Вăл удостоверенисем те валеçнĕ. Ман пата çитнĕ сас-хура тăрăх – вĕсемшĕн çынсем 25-шер пин тенкĕ таран тÿленĕ. Халĕ хăшĕсем çав удостоверенисемпе усă курса чиновниксене витĕм кÿме хăтланаççĕ. Валерий Козлова, çав организаци ертÿçине, аван пĕлетĕп. Хăй вăхăтĕнче шалти ĕçсен органĕсенче ĕçленĕ – унпа сыв пуллашнă, кайран ниçта та йĕркеллĕ ĕçлеймен, паян вара – коррупцие кĕрешекен!»

Лару республикăра коррупци темипе иртернĕ социологи тĕпчевĕсемпе паллаштарнипе вĕçленчĕ. Интереслĕ кăтартусем – вĕсене хаçатăн çитес номерĕсенчен пĕринче уйрăммăн тишкерĕпĕр.

■ Николай КОНОВАЛОВ

Йышăну

Çурт-йĕр, çул ыйтăвĕсем...

Çу уйăхĕн 28-мĕшĕнче Чăваш Ен Пуçлăхĕ Михаил Игнатьев Раççей Федерацийĕн Президенчĕн Чăваш Республикинчи йышăну пÿлĕмĕнче граждансене харпăр хăй ыйтăвĕсемпе йышăннă. Унта пĕтĕмпе 5 çын килнĕ.

Ирина Трифонова Шупашкар хулинчи Граждан урамĕнчи 58-мĕш çуртăн 2-мĕш корпусне тумашкăн пая кĕнĕ. Вăл асăннă объекта хута ярас ĕçе хăвăртлатмашкăн пулăшма ыйтнă, мĕншĕн тесен ку çурта шантарнă вăхăтра туса пĕтереймен, çак срока пĕрре мар куçарнă. Чăваш Ен Пуçлăхĕ ыйтăва хăй тĕрĕслесе тăрассине пĕлтерчĕ. Çав хушăрах вăл "пайçăсене" улталаннисен йышне лекес мар тата хăйсен прависене хÿтĕлес енĕпе хăйсенчен мĕн килнине йăлтах тумалли палăртнă. "Çынсем çурт строительствине пая кĕрес теççĕ тĕк вĕсен юридици документчĕсене алă пусиччен йăлтах тĕплĕн шухăшламалла", – тенĕ Михаил Игнатьев.

Ольга Алексеева ЧР Патшалăхăн пурăнмалли çурт-йĕр фончĕн коммерци мелĕпе паракан хваттерĕсене черетсĕрех тивĕçтермешкĕн ыйтнă. "Сирĕн çемье ЧР Патшалăхăн пурăнмалли çурт-йĕр фончĕн хваттерĕсене парассин Положенийĕн условийĕсемпе килĕшÿллĕн пурăнмалли кĕтесе черетсĕрех илме пултарать. Право çирĕплетсĕн документчĕсен перечнине тепĕр хут пăхса тухмалла", – палăртнă республика Пуçлăхĕ. Ку ыйтăва ЧР строительство министрне Олег Маркова тата Шупашкар хула администрацийĕн пуçлăхне Алексей Ладыкова ĕçлеме хушнă.

Анастасия Смирнова Чăваш Ен Пуçлăхне сусăр пепкене специализациленĕ ача садне яма май пурри-çуккине пăхса тухма ыйтнă. Елена Кувшинована вара инвалид ачана сиплемешкĕн пулăшу кирлĕ.

Светлана Ярутькинăна Шупашкар районĕнчи Атайкасси ялĕн урамĕсене тирпейлеме кĕртес шухăш канăçсăрлантарать. Чăваш Ен Пуçлăхĕ çул тăвас ыйтăва çынсем тăтăшах çĕкленине, ку тĕллевпе бюджетран укçа уйăрнине палăртнă.

И.НИКОЛАЕВА.

Тÿлев çулла – пĕчĕкрех, хĕлле пысăкрах пулĕ

Чăваш Ен Пуçлăхĕ 2014 çулхи çу уйăхĕн 17-мĕшĕнче Чăваш Республикин муниципалитет йĕркеленĕвĕсенче граждансен коммуналлă пулăшу ĕçĕсемшĕн хывакан тÿлев виçин улшăнăвĕн индексĕсем çинчен калакан Указа алă пуснă. Документа Раççей Федерацийĕн Çурт-йĕр кодексĕпе РФ Правительствин 2014 çулхи ака уйăхĕн 30-мĕшĕнчи çĕр-шывра граждансем коммуналлă пулăшу ĕçĕсемшĕн хывакан тÿлев виçин улшăнăвĕсен индексĕсене йĕркелени никĕс çине таянса çирĕплетнĕ постановленийĕпе килĕшÿллĕн йышăннă.

ЧР Конкурент политики тата тарифсен патшалăх службин ертÿçин çумĕ Марина Кадилова Правительство çуртĕнче иртнĕ пресс-конференцире тÿлев виçин 2014 çулхи улшăнăвĕсемпе паллаштарчĕ. Марина Витальевна каланă тăрăх – Чăваш Республикинче граждансем коммуналлă пулăшу ĕçĕсемшĕн тÿлекен виçен улшăнăвне кăçалхи утă уйăхĕнчен пуçласа 6,9% тесе палăртнă. Гражданинсем 2014 çулхи утă уйăхĕн 1-мĕшĕнчен вăтамран 3,9% ытларах тÿлеме тытăнĕç, чи пысăк улшăну 4,9% пулĕ; электроэнерги – 4%, çут çанталăк газĕ 4,2% хакланĕ.

Халăха канăç паман ыйтусенчен пĕри – çуртсене хутса ăшăтнăшăн епле тÿлесси. Пирĕн тăрăхра ку тапхăр 7 уйăхпа /юпа уйăхĕнчен пуçласа ака уйăхне çитиччен/ тăнлашать. Хăш-пĕр муниципалитет йĕркеленĕвĕне çĕнĕ йĕркене усă курасçĕ, ăшă парса тăнин чăн хакне çеç тÿлесçĕ. Çынсем çакăнпа кăмăллă. Малашне вăл пур çĕрте те вăя кĕрĕ. Коммуналлă пулăшу ĕçĕсемшĕн тÿлев çулла – пĕчĕкрех, хĕлле 7 уйăхра пысăкрах пулĕ. Строймин çуртсене ăшă парса тăрас тĕлĕшпе пулас улшăнусене шута илсе коммуналлă пулăшăвăн çĕнĕ нормативĕсене туса хатĕрлĕ.

Григорий ГРИГОРЬЕВ.

Вĕренÿ

Ачасене çĕнтерме пулăшар

«Хыпар» ыйтăвĕсене республикăн шкул тулашĕнчи ĕçсен «Эткер» вĕренÿ центрĕн директорĕ, педагогика ăслăлăхĕсен кандидачĕ Наталия ПАНЧЕНКО хуравлать.

– Учреждени умĕнче мĕнле тĕллевсем?

– Пирĕн педагогсем ачасене нумай енĕпе хушма пĕлÿ параççĕ, – терĕ Наталия Леонидовна. – Чылай предмет шкул программине кĕмест. Хăйсене кăсăклантараканнине, чун туртнине суйласа илесçĕ. Вĕсене ăслăлăх тĕнчине туртакан тема яланах пур. Пулĕ те. Центра çÿрекенсене, унпа район-хуларан çыхăну тытаканскене вăл е ку енĕпе ăслама, хайлама, ĕç çырма пулăшатпăр. Пултарулăха тĕрлĕ енчен кăтартма май туса паратпăр. Ăна шкул, район-хула, республика шайĕнче уçаççĕ. Çакăнпа пĕрлех вĕсене специальноса лайăх илсен ачана пурнăçра лайăхрах пуласине ăнлантаратпăр. Вĕсем шкулта илеймен пĕлĕве практика йĕркелесе çирĕплететпĕр. Конференцисем олимпиадăна хутшăннисене Диплома хавхалантаратпăр. Ăмăртусене хутшăнни – вĕсемшĕн пысăк пĕлтерĕшлĕ. Ку ĕç вĕренекене портфолио хатĕрлеме те кирлĕ.

– Ача ăс нумайрах пухнăçемĕн хăйне ытларах хаклĕ-ши?

– Пĕлÿ хушăннине ăнланса çитĕнет. Çапах та ашшĕ-амăшне, вĕрентекенсене çапла асăрхаттарас килет: тĕрлĕсерпе çĕнтересси ачашăн пĕртен-пĕр тĕллев ан пултăр. Унăн шухăштуйăмĕ вылявлă. Вăл çине тăрсах малалла талпăнни аван. Пĕрмай малти вырăнтисен тĕнче курăмĕ ытти ачаран маларах йĕркеленет. Шел те, хăшĕ-пĕри ялан çĕнтерĕпрен хăйне хакламашкăн пăрахма е мăн кăмăлланса вĕрентекенне, ашшĕ-амăшне таса кĕме пултарать.

– Ĕçре ытларах хăш мел-меслетпе усă куратăр?

– Ачасем çуйласа илнĕ предметпа ăс пухнă чух тишкерекен темăна кăткăслатсах пыратпăр. Пуçламăш классем чылай чух вăййăра пĕлÿ илесçĕ. Аслă классем ăна конкурсенче тĕрĕслесçĕ. Центр экологи пĕлĕвĕ парать, тавралăха, Раççей, республика историне тĕпчеме пулăшать, Тăван çĕршыва юратма вĕрентет, патшалăха юрăхлă, саккунсене пăхăнакан, обществăна усă кÿрекен çын тăвассишĕн тăрăшать. Иртнĕ çулсенчи пекех тĕп вырăнта – пултарулла ачасене «ăслăлăх чулне» кăшлама пулăшасси. Учреждени юрлама, таштама е ÿкерме вĕрентмест. Ĕçре тĕпре – ăс-хакăл пуянлăхĕ, тарăн пĕлÿ, ачасене çĕнĕлле шухăшлама хăнăхтарасси, ертÿлĕх пахалăхне аталантарасси.

– Центр историйĕ чухăн мар. Ăна 1931 çулта никĕсленĕ. Пирвайхи ячĕ – ачасен туризм станцийĕ. Темиçе вунă çулти ĕçре хăш енĕпе те пулин улшăну пулчĕ-и?

– 1994-2009 çулсенче вăл методика-информаци центрĕ шутланнă. Унтанпа экологипе тавра пĕлĕве малти вырăнсене кăлартăмăр. Ачасене тĕпчев иртерме, олимпиадăсене хатĕрлес тĕлĕшпе нумай хăй хуратпăр.

– Йышлăн хутшăнаççĕ-и?

– Пĕтĕм Раççейри вĕренекенсен олимпиадине Чăваш Енре йĕркелекенĕ «Эткер» çеç. Вăл 21 предметпа иртет. Шкулта вĕрентекеннисенчен – математика, химик, вырăспа акăлчан чĕлхисем, биологи. Шкул программине кĕменни – ÿнер, астрономи, экономика, экологи т.ыт.те. Олимпиада çултăлăк тăршшĕпех пырать. Малтан – шкулсенче, муниципалитет йĕркеленĕвĕсенче, кайран – республикăра, Раççейре. Чăваш Енри пĕтĕмлетÿ тапхăрĕнче çĕнтерниисене Мускава яма хатĕрлетпĕр. Кăçал республикăрине хутшăннă кашни ача пĕлĕвне тĕплĕн хакласа палăртрăмăр, чи лайăххисене çеç суйласа илтĕмĕр. Иртнĕ çулсенче муниципалитет йĕркеленĕвĕсен вĕренÿ пайĕсем ачасене ĕçне центр ыйтнă чухлĕ тăратнă. Малашне республика олимпиадине лайăххисен лайăххисех çеç лекĕ. Вĕсене вĕтĕ «алапа аллатпăр». Çакăнпа пĕрлех хăш-пĕр муниципалитет Чăваш Ен шайĕнче тупăшма хутлĕ ача тăратасшăн ик-кĕлентерет.

– Центра 10 специалист вăл хунине пĕлетĕп. Пур ĕçе те вăхăтра туса вăхăт ситересçĕ-и?

– Пур ĕç те, вăл шутра олимпиада иртерессин те планпа килĕшÿллĕн пулса пырать. Хăш-пĕр чух кĕтменни ĕнсе çине тиенет. Ăна та пурнăçлама ĕлкĕресçĕ. Мана çур сăмахран ăнланса пулăшаççĕ. Васкамастăр, графикран юлмастпăр.

– Çитĕнÿсене паллаштармăр-и?

– Республикăра пултарулла ача нумай. Регион олимпиадине çуллен 9-11 классенче вĕренекен 2 пинрен кая мар ача хутшăнать. Пултарулăха çĕкленторакканни шкулсенче, муниципалитетсенче икĕ хут ытларах. Ăна виçĕ шайра иртересе чи нумай пĕлекене палăртатпăр. Темиçе çултана пула республика кăтартăвĕ иртнĕ виçĕ çулта малараххинчен чылай сĕмленчĕ. 2010 çулта Раççей олимпиадине нумайăн хутшăнмарĕç, сахаллăн çĕнтерчĕç. 2012 çулта – 21-ĕн, пĕлтĕр 14-ăн кăна малти вырăна тухрĕç. Çапах тĕрлĕ. Пĕрремĕшĕ – олимпиада иртермелли йĕрке улшăнни, иккĕмĕшĕ – унта хутшăнакансен шутне чакарни, виççĕмĕшĕ – пурнăçламалли ĕçе кăткăслатни, тăваттăмĕшĕ – конкурса хатĕрлессипе районсен-хулара ĕçлесе çитерейменни. Кăçал Раççей шайĕнче 114 ача пĕлĕвне хаклĕç. Иртнĕ çул унта 73-ĕн çеç лекрĕç.

– Кăçал республика олимпиадине иртерме хыснаран укçа уйăрнă-и?

– Илтĕмĕр. Центр йĕркелÿçи – ЧР Вĕренÿ тата çамрăксен политикин министерстви. 2014 çулта ăна йĕркелемелли çĕнĕ меслетсене кĕртрĕ. Унпа килĕшÿллĕн учреждение ятарласа субсиди уйăраççĕ. Вăл республикăра, Раççейре олимпиада иртерме каять. Тăкак шутне çул çÿрени, хăна çуртĕнче пурăнни, ытти те кĕрет. Субсидин пĕр пайĕ – олимпиадăн юлашки тапхăрне йĕркеленĕ чух усă курмалли. Тепĕр пайне Шупашкарта «Çĕрси тĕвĕсене парантар» /«Покори Воробьевы горы»/ олимпиада йĕркеленĕ чух тăкаклăпăр.

Республикăри ачасем ытти регионтинчен пĕр енĕпе те кайра мар. Раççей олимпиадинче пĕлĕве туллин кăтартса мала тухассишĕн ăнтăламалла.

– Республикăра EXCELSIOR-2014 ăслăлăх-практика конкурсĕ епле иртрĕ?

– Унта пăхса тума 800 ытла ĕç тăратрĕç. Вĕсене професорсемпе доцентсем, темиçе министерство специалисчĕсем, çыравçăсем – пурĕ 100 эксперт – хакларĕç. Яланхи пекех çĕнтерÿçĕсене наградăна тивĕçрĕç.

■ Альбина ЮРАТУ калаçнă

ПĔЛЕС ТЕНĔЧЧĔ...

Кĕме-тухма кирлĕ

Шупашкарти И.Яковлев проспектне реконструкциленĕ пирки Мир проспектĕнчи 12 хутлă 3 çурт /Виçĕ юман/ картишĕсене кĕмелли автоçула пăсрĕç. Çĕнĕрен тăвĕç-ши?

В.СИДОРОВ.
Шупашкар.

«Чăвашавтодор» общество И.Яковлевпа Мир проспекчĕсене ункăпа çыхăнтаракан ĕçе вĕçлерĕ. Автотранспорта Мир проспекчĕне хăвăртрах çÿретмелле турăмăр. Нормативпа килĕшÿллĕн унти тĕп çула микрорайонтан тухакан ансăр çулсемпе май килнĕ таран сахалрах çыхăнтармалла. Çакна шута илсе «Сахарок», «Рожь» лавккасен картишĕсене пымалли юлленчĕксене хупнă. Çапах та Республика кунĕччен Виçĕ юман картишĕсене кĕмелли çула хута ярăпăр. Тĕп çулпа çыхăнакан юлленчĕк /сарлакăшĕ 6 метр/ «И.Яковлев проспекчĕ» автоçарăну патне çитичченех тăсăлĕ. Кунсăр пуçне Мир проспектĕнчи автоçулпа юнашар, Виçĕ юман енче, техника хатĕрĕпе çÿреме ансăр çул хывĕç. Вăл картишсемпе çыхăнĕ.

Сергей ОРЛОВ,
«Чăвашавтодор» АУО проект бюровĕн директорĕ.

Эрех пахалăхĕ иккĕлентерсен...

Вăл е ку лавккара суя эрех сутнине мĕнле пĕлме пулать?

А.ВАСИЛЬЕВ.
Елчĕк районĕ.

Хăш-пĕр общество е уйрăм предпринимательник никам пĕлмен типографире федерацин ятарлă марки еврĕлĕ çĕр-çĕр хут таткисем çапатать те 0,5-0,7 литр кĕрекен кĕленче савăтсем çине çыпăçтарать, вĕсене ырă ячĕ çĕр-шывĕпех сарăлнă эрех заводчĕ туса кăларакан алкоголь мар, начар пахалăхлă спирт хутăшĕ тултарса сутлăха ăсатать. Ун пек тĕслĕхсемпе федерацин Алкоголь рынокне йĕркелекен службин хăйĕн сайтĕнче паллаштарсах тăрать. Пулăштух çине федерацин ятарлă марки еврĕлĕ паллă çыпăçтарса, патшалăх стандартне тивĕçтермен эрех тултарса регионсене янине ЧР Экономика аталанăвĕн министерствин сайтĕнче те пĕлтернĕ. Ку йышра – «Доктор Столетов», «Фирменная», «Русский литраж», «Балтийская волна», «Ивушка плюс» шур эрех. Вĕсене 2012-2013 çулсенче рейд иртернĕ чух тупса палăртнă.

Тепĕр ушкăнра – федерацин ятарлă марки еврĕлĕ, суя эрех тултаракан предприяти завочĕн типографийĕнче çаптарнине аса илтерекен хут татки çыпăçтарнă «Балтийская волна», «Ивушка Люкс», «Тысяча озер», «Озерская» – пурĕ 47 тĕрлĕ шур эрех. Орск, Ставрополь, Владикавказ, Мытищи, Озерск, Нарткала, Шуйск хулисенчен, ытти çĕртен кÿнĕскерсем. Тивĕçлĕ органсем вĕсене суту-илÿ çаврăнăшĕнчен кăларнă. «Хура списока» лекнĕ эрех пахалăхне тавар туянакансен тĕрлĕрен йышăнаççĕ: пĕрисем куç хупса туянаççĕ, теприсем шанчăклă завод продукцине çеç илесçĕ.

Хутшăнма право пур

Пурăнмалли вырăна приватизацилеме çывăх çынсенчен ирĕк ыйтмалла-и?

В.ПЕТРОВА.
Вăрмар районĕ.

Федерацин 2012 çулхи юпа уйăхĕн 16-мĕшĕнчи «Раççей Федерацийĕн пурăнмалли çуртсен фондне приватизацилесси çинчен» саккунĕн 2 тата 11 статйисене улшăнусем кĕртесси çинчен» саккунпа килĕшÿллĕн пурăнмалли вырăна харпăрлăха илнĕ чух ирĕк ыйтакан çывăх çынсен йышне пĕчĕкленчĕ. Çав саккун вăя кĕриччен ăна çемьери пур çынран, вăл шутра 14-18 çулсенчи ачасенчен те, приватизаци правипе пĕрре усă курниннчен те ыйтмаллаччĕ. Халĕ приватизацие хутшăннисен ирĕкĕ кирлĕ мар. Усă курманнисенчен çеç ирĕк ыйтмалла.

Пĕр çемьере пурăнакансен кăна хваттере пÿрте приватизацилемешкĕн хутшăнма право пур текен йĕркесене саккунран кăларнă. Пĕр çуртра е хваттерте вăхăтлăха пĕрле пурăнманран çывăх çынсен социаллă найм картинчи правине тивĕçĕ улшăнмасть.

Хваттер тÿлевсĕр илеççĕ

Патшалăх нумай ачаллă çемьесене пурăнмалли вырăнпа тÿлевсĕр тивĕçтерет-и?

Н.ЕРШОВА.
Çĕрпÿ районĕ.

Пилĕк е ытларах ача çитĕнекен çемьен пурăнмалли лаптăкĕ саккунра çирĕплетнĕ чухлĕ пулмасан, пурăнмалли вырăна лайăхлатмаллине муниципалитет çирĕплетсен унăн вырăнти хăй тытăмлăх органĕнчен уйрăм çурт е хваттер тÿлевсĕр уйăрмашкăн ыйтма ирĕк пур. Харпăрлăхри е социаллă найм килĕшÿвĕ çирĕплетсе пурăннă малтанхи çурт е хваттер лаптăкĕпе пĕрле нумай ачаллă çемьен кашни çын пуçне 18 тăваткал метртан сахал пулмалла мар. Ыйтăва татса пама хăвăр пурăнакан муниципалитет администрацийĕнче черете тăмалла. Кунсăр пуçне виçĕ тата çакăнтан ытларах ача çитĕнтерекен, 35 çула çитмен ашшĕ-амăшĕн пурăнмалли вырăна лайăхлатмашкăн федерацин «Пурăнмалли вырăн» тĕллевлĕ программин «Çамрăк çемьесене пурăнмалли вырăнпа тивĕçтересси» çум программине килĕшÿллĕн патшалăхран чи малтан социаллă тÿлев илме право пур. Аслă ача 18 çул тултарнă пулсан виçĕ ачаллă çемьене пурăнмалли вырăнпа тÿлевсĕр лайăхлатма черете тăратмаççĕ. Асли 18 тултаричченн çемьене черете тăратнă тăк социаллă тÿлевпе усă куратăрах.

Администрацисем кĕмĕл шыраççĕ

Хусисем ыйтман тата пурнăçран уйрăлнисенчен юлнă çĕр пайĕсем кашни ял тăрăхĕнчех. Вĕсене вистересе схема тутарма укçа чылай кирлĕ. Çак ĕçе туме ăна республика хыснинчен уйăрмĕç-ши?

А.ВАСИЛЬЕВА.
Канаш районĕ.

Хальхи вăхăтра ял администрацийĕсем хуçисем ыйтман тата пурнăçран уйрăлнисенчен юлнă çĕр пайĕсен планировкине мишавайсене хатĕрлеттерме укçа ял тăрăхĕн хыснинчен уйăраççĕ. Вăл çукран хăшĕ-пĕри вăхăтра вистереймест. Тутарстанра ку ыйтăва татса пама нухрат бюджетран куçараççĕ. Вырăнти влаç республикăн Министрсен Кабинечĕнчен лару-тăрăва тĕпчесе тивĕçлипе хак пама ыйтать. Хальхи вăхăтра ЧР Финанс тата Ял хуçалăх министерствисем ĕçе пурнăçлама Чăваш Ен е федераци бюджечĕнчен кĕмĕл уйăрассине çыхăннă ыйтăва тишкересçĕ.

Етĕрнере мар, Улатăрта тăвасшăн

Йăлари хытă каяша вырнаçтарма Етĕрнере полигон тума пуçланине «Хыпар» 2010 çултах пĕлтерчĕ. Апăр-тапăр тултармалли вырăна тимĕр-бетон тăрăхĕсемпе çирĕплетме палăртнă, çĕр айĕнчи шыва айккине юхтарма темиçе тĕлте пăрăх тăснă. Ĕçе вĕçне çитерчĕç-ши?

В.ИВАНОВ.
Етĕрне районĕ.

ЧР Çут çанталăк ресурсĕсен тата экологи министерствинчен пĕлтернĕ тăрăх – йăлари хытă каяш полигонне /ЙХКП/ Етĕрнере мар, Улатăрта тума тĕллев лартнă. Нумаях пулмасть ЧР Экономика министерстви çумĕнчи инвестици политикăна канашĕнче Улатăр районĕнчи пулас полигонăн инженери хывмалли проектне сÿтсе явнă. Ăна «Чăвашэнергосбыт компанийĕ» обществе хатĕрлеттернĕ. Проекта пурнăçа кĕртсен Улатăр тăрăхне Вăрнар, Йĕпреç, Хĕрлĕ Чутай, Пăрачкав, Çĕмĕрле, Етĕрне районĕсенчен, Улатăр, Çĕмĕрле, Етĕрне хулисенчен турттарма, Етĕрнере каяш уйăрмалли пункт ĕçе кĕртме сĕнесçĕ. Унта ЙХКП тума палăртмаççĕ.

Аграрисен ĕç укçи ÿснĕ

Ял, вăрман, сунар хуçалăхĕнче ĕçлекенсен ĕç укçине кăçал ÿстермĕç-ши?

Н.СТЕПАНОВ.
Муркаш районĕ.

Пĕлтĕр вĕсен вăтам ĕç укçи 10737 тенкĕ пулнă. Кăçалхи кăрлач-пуш уйăхĕсенче вăл 11122 тенке çитнĕ. Ку – пĕлтĕрхи çав тапхăртинчен 12% нумайрах. ЧР Ял хуçалăх министрĕ С.Павлов наци проекчĕсем еплерех пурнăçланнине тишкернĕ чух аграрисене кăçал 10-15% ÿстерес шанăç пуррине пĕлтерчĕ. Вице-премьер раç администраци пуçлăхĕсенчен, мĕн пур харпăрлăхлă хуçалăх ертÿçисенчен лайăхрах ыйтсан ÿсĕм тăвасси иккĕлентермест. Апатçимĕç, пылак ывăх тăратакансен шалăвĕ лайăх: 17153 тенкĕ /çултăлăк каяллахинчен 10,3% ÿснĕ/.

Асăрханмастăн – инкек куратăн

Кăçал çул çинчи автоинкеке пула миçе çын шар курнă?

А.НИКОЛАЕВА.
Шупашкар районĕ.

Чăвашстат пĕлтернĕ тăрăх – кăçалхи I кварталта транспорт çул çинче инкеке лекнĕрен 55 çын /пĕлтĕрхи çав тапхăртинчен 12 çын нумайрах/, вăл шутра 2 ача вилнĕ. ЧР Сывлăх сыхлавĕн министрĕн çумĕ Татьяна Богданова синкер сăлтавне водительсен, çуран çÿрекенсен пĕр пайĕ автотранспортпа çул çÿремелли йĕркене пăхăнманнипе, техника хатĕрне ытлашши хăвăрт чуптарнипе, эрех ĕçсе руль умне ларнипе ăнлантарчĕ. Инкек курнисен 86,6% /пĕлтĕрхи çав хушăра – 64,7%/ шар курнă вырăнтах пурнăçран уйрăлнă. Хур тÿснисен 33,3% – водительсем, 37,5% – пассажирсем, 29,2% – çуран çÿрекенсем. 344 вăл çын, 74 ача. Пурнăçран ытларах вăй питтисем уйрăлнă: 16-25 çултисем – 14,6%, 26-40 çултисем – 52, 41-60 çултисем – 18,8. 60 çултан иртнисен – 10,4%, 7 çула çитичченхисен 4,2% инкеке лекнĕ.

Юрий МИХАЙЛОВ хатĕрленĕ

«Асанне арчи» – пуласлăх сăпки

Чăваш ялĕнчи кашни килте йывăçран ăсталаса тимĕрпе эрешленĕ арча упранать. Мĕнле кăна тупра çук-ши унта? Ахахмерченпе, тенкĕсемпе илемлетнĕ тухья, хушпу, масмак, тевет, çуха, енчĕк, алка, шўлкеме, ама, çум çакки, хўре, сурпан, пиртен çĕленĕ туй тумтирĕ, хĕр-упраçпа хĕрарăмăн, арçыннăн çуллахи тумĕ…

Çав арчана чăваш юратса «асанне арчи» тет. Çавăн пек арча пирĕн килте те пурччĕ. Ас тăватăп-ха: ача чух ăна асаннепе, аннепе, аппасемпе, аттен йăмăкĕпе пĕрле уçса унти япаласене тăхăнса пăхнине, алăпа тытса киленнине, çав тума аслисем вăййа тăхăнса тухнине. Ĕлĕкрен упраннă япаласене алла тытсан чун савăнатчĕ, асамлă шевлесемпе çуталатчĕ, сурпан, тутăр çинчи тĕрĕсене курсан вара чунра темĕн пăчăртанса чĕпĕтетчĕ, куçран çут куççуль юхасси патнех çитетчĕ. Ун чух ăспа çав туйăмăн пĕлтерĕшне ăнлансах та кайман пуль. Çулсем иртсен çеç асанне арчи пире аваллăхпа çыхăнтаракан вăчăра пулнине ăнланса илнĕ. Асанне арчине манăн ытарлăн: «Чун сăпки», – тесе те калас килет.

Çапла, несĕлсен арчара упранакан пуç капăрĕ-эрешĕсем, кĕпи-саппунĕсем пире паян çак çĕр çинче чăваш пулсах пурăнма пулăшаççĕ, хамăр тымарсене сĕткен парса чĕртеççĕ, пулас ăрусене аваллăхпа мăнаçланма май туса параççĕ. Çўлерех асăннине шута илсе Шупашкарти «Нарспи» клуб «Асанне арчи» проектпа Шупашкар хула администрацийĕ ирттернĕ «Общество хаклавĕ – 2011» конкурсра «Тăван çăл куç» номинацире 1-мĕш вырăн йышăнса премие тивĕçнĕ. Çак проектпа килĕшўллĕн «Нарспи» клуб ĕçченĕсем чунпа çеç мар, наципе те пурте чăвашсем, виçĕ çулта ятарлă 20 ытла урок ирттернĕ. Ача сачĕсемпе, шкулсемпе тата ытти тĕрлĕ организаципе çыхăнса вырăна тухса та, клубра та тĕл пулусем йĕркеленĕ. Кăçал çеç «Асанне арчипе» тĕп хулари 1-мĕш гимнази, Шупашкарти Мускав районĕнчи реабилитаци центрĕ, 158-мĕш ача сачĕ тата Шупашкарти пĕтĕмĕшле пĕлў паракан куç курманнисен ятарлă интернат шкулĕнче ăс пухакан ачасемпе ĕçченĕсем паллашма пултарнă.

Мĕн-ха вăл «Асанне арчи»? «Нарспи» клуб ертўçи Л.Малина-Константинова маçтăрсене йывăçран ятарлă арча ăсталаттарнă, тĕрлĕ тĕслĕ сăрăпа сăрласа илемлеттернĕ. Арчана вара халăх ăсти ята тивĕçнĕ Лидия Евсеевна хăй аллипе çĕлесе, эрешлесе, тĕрлесе илемлетнĕ тухья-хушпупа, масмак-теветпе тата асламăшĕнчен упранса юлнă пир кĕпесемпе, сурпансемпе, тутăрсемпе, турăш кĕтессине хитрелетсе çакакан питпе ал шăллисемпе тултарнă. Пуян тупраллă çав арча «Нарспи» клубăн залĕнче упранать. Кашни тĕл пулурах ăна яр уçса унти япаласене типтерлĕн кăларса сĕтел çине хураççĕ. Хула ачисем çак япаласене тăхăнса пăхса, алпа тытса киленеççĕ. Клуб ĕçченĕсем кашни тĕл пулăва ятарласа хатĕрленеççĕ. Пулас уявăн сценарине Алиса Лукина – «Сарпике» халăх ташă ансамблĕн ертўçи – çырать. Мероприятин тĕп тĕллевĕ: ачасене тăван культурăпа, халăх историйĕпе паллаштарасси. Николай Пыркин – «Нарспи» халăх юрăпа ташă ансамблĕн аккомпаниаторĕ – сценарипе килĕшўллĕн юрă-кĕвĕ пуçтарать, асăнмалăх сăн тата фильм ўкерет. Еленăпа Михаил Тереховсем, «Нарспи» халăх юрăпа ташă ансамблĕн балетмейстерĕсем, чăваш ташшин шалти черченлĕхне асăрхама, ташлама вĕрентеççĕ. «Нарспи» халăх юрăпа ташă ансамблĕн хормейстерĕ Иосиф Александров уява пухăннă пĕчĕк хăнасене чăваш юррисен илемĕпе çепĕçлĕхне туйма тата юрлама хăнăхтарать. Проект сценарийĕпе килĕшўллĕн тĕл пулусене профессионал сăвăçсемпе юрăçсене, артистсене те йыхравлаççĕ.

Çак кунсенче Культура çулталăкне халалланă уява «Нарспи» клуба килсе курма эпĕ те тивĕçрĕм. Хальхинче чăвашлăхпа хĕрўлленсе çунакан клуб ĕçченĕсем япăх куракан ачасене йыхравланăччĕ. Ятарлă сценарие интернат шкула малтанах ярса панă. Хĕр ачасемпе арçын ачасене сăвă пăхмасăр вĕренме пулăшаканĕсем – пултаруллă вĕрентекенсем. Уяв пуçлансанах шăпăрлансемпе пĕрле ура çине тăрса малтан Илле Тукташ сăввипе Герман Лебедев кĕвĕленĕ республика гимнне итлерĕмĕр, пĕрле юрларăмăр. Унтан ачасем пухăннисене чăвашла тата вырăсла патшалăх символĕсемпе паллаштарчĕç, ăстасемпе пĕрле чăваш ташшине ташлама хăнăхрăмăр. Эпĕ те пĕчĕк тусăмсене «Алфавит» кĕнекемри сăвăсене вуласа патăм. Ачасем хăйсенче чăваш юнĕ юхнине чĕрепе туйччăр тесе клуб ĕçченĕсем хĕр ачасене «Асанне арчинчен» кăларнă масмаксем çыхса ячĕç, арçын ачасене вара чăваш кĕпи тăхăнтартрĕç. Ачасем арчаран илнĕ тупрапа паллашнă вăхăтри пĕр самант вара халĕ те куç умĕнчех. Чипер хĕр ача пуçне çыхнă масмака куçĕ япăх куракан арçын ача малтан аллипе тытса тĕрĕслерĕ, унтан чăтаймасăр эреш енне туртăнса шăрçасемпе тенкĕсене шăршласа пăхрĕ. Хумханнипе чунăм пăчăртанса илчĕ, пыр тĕпне йўçек чăмакки капланса килчĕ. Айккине пăрăнса аслисене вун-вун интереслĕ ыйту парса тĕрĕс хурав итлекен ачасем çине пĕр хушă тинкерсе лăплантăм.

…«Нарспи» клубран киле çĕкленўллĕ кăмăлпах тухса утрăм. Çакнашкал тĕл пулуявсем ачасене тăван халăх шăпипе тарăнрах паллашма, несĕлсен историйĕпе, культурипе, ташши-кĕввипе, йăли-йĕркипе çывăхрах туслашма, паянхи Чăваш Ен мĕнлерех аталаннине пĕлме, курма, сăнама, республикăра пурăнакан ытти халăхпа туслă пурăнмаллине ăнланма май туса параççĕ. Майне пĕлсе акакан вăрлăх яланах тухăçлă çимĕç параканччĕ. Çак чунлăх вăррине черченкĕ чуна-тăпрана вырнаçтаракансене вара чун-чĕререн тав сăмахĕ калатăп. Çут çанталăк, пурнăç саккунĕнчен иртейместĕн: мĕн акан – çав шăтать.

■ **Альбина ЮРАТУ**

Ахрăм

Ырă йăла-йĕркепе пуян повеç

Чăваш халăх писателĕ Александр Артемьев Элĕк районне кĕрекен Тури Вылă ялĕнче 1924 çулхи авăн уйăхĕн 14-мĕшĕнче çуралнă. Ялти шкултан вĕренсе тухсан тантăшĕсемпе пĕрле Хĕрлĕ Чутай районне кĕрекен Штанашри вăтам шкула утнă. Çамрăклăхĕ хаяр вăрçă çулĕсемпе тўр килнĕ: Курск пĕккинчен Хĕвел анăçнелле çул тытнă. Виçĕ хутчен аманнă, амăшĕ патне ывăлĕ Санькка вилнĕ тесе виçĕ хутчен ырă мар хыпар çитнĕ. Чăтнă салтак, пăшалне çирĕп тытса Порт-Артура çитнĕ. Пирĕн телее Александр Артемьев, ялти пек каласан Санькка, чипер çаврăнса çитрĕ тăван Тури Вылăна.

Эпир кўршĕллĕ пурăнаттăмăр. Пĕр урамра, хире-хирĕçех. Унăн амăшĕ Матрўн аки пирĕн патăмăра пыман пĕр кун та пулман пулĕ. Пирĕн асаннепе питĕ туслăччĕ салтак амăшĕсем. Аттепе пĕр тăван икĕ пиччĕшĕ вăрçăра пуç хучĕç, атте чиперех таврăнчĕ-ха. Ассăн сывласа Матрўн акипе асанне иккĕшĕ те куллен макăратчĕç. Матрўн аки юрласа та яратчĕ ăшĕ çуннипе. Сăмах ăстиччĕ ĕнтĕ. Ывăлĕ Санькка та çав юрă-халапа амăшĕнчен илтсе ўснех çав. Халăх сăмахлăхне, йăла-йĕркене лайăх пĕлетчĕ ĕнтĕ çыравçă. Вăрçă хыççăн калав хыççăн калав, повеç-роман калăпларĕ, сăвă-юрă хыврĕ. Кашнинчех чăваш чĕлхи янăравлă та илемлĕ, çăл куç шывĕ пек шăнкăртатса юхать унăн хайлавĕсенче. Унăн «Улма йывăç авăнать» повеçне вуланăçемĕн вулас килет, тата мĕн калать-ха тесе шухăшлатăн. Унти ĕçсем хамăр ялтах пулса иртеççĕ, тăван тавралăхĕ те, ял-йыш та пурте хамăр курса ўснĕ вырăнсем. Ку повеçе вăл 1957 çулта çырса пĕтернĕ, çав çулах кĕнеке вулакансем патне çитнĕ.

Пĕрремĕш пайĕ «Ашшĕпе ывăлĕ» ятлă. Ячĕ те авалтан пыракан йăлапа çыхăннă. Чăвашсем ашшĕпе ывăлĕ, амăшĕпе хĕрĕ теççĕ-çке.

Пĕрремĕш йĕркере «Сакăр çул савнă сарă хĕр туй тăвас чух сивĕнчĕ», – юрлатчĕç ĕлĕк. Çапла, ял пурнăçне пырса кĕтĕмĕр те, çур акиччен туй тăвас тенĕччĕ Праски инке. Апла ĕççем хĕл иртнĕ тĕлелле пулса иртеççĕ. Вылă шывĕ çинче колхоз электростанцийĕ пулнă, яла çутă панă. Вăрçă хыççăнхи ял пурăнать. Праски инке мăшăрĕ Муççа мучи те калаçăва хутшăнать. Пулас кинне Праски инке халăх сăмахĕсемпе хаклать: «Ĕçремĕнре тĕл пулсан, хĕрĕ яланах манпа кăмăллă калаçать: пăрчăкан пекех çивĕч, чĕкеç пекех çепĕç чĕлхеллĕ. Хўхĕм хĕр ĕнтĕ! Ун пеккине ăçтан тиркен? Иккĕшĕ ачаран килĕштерсе ўсрĕç мар-и?» Муççа мучине автор улăп пек тĕреклĕ тесе сăнлать. Ашшĕ вĕт. Муççа мучи ваттисен каларăшĕпе уçăмлăн усă курать: «Сăмах çăвартан тухсан – хапхаран та тухатех çав. Хĕрĕх шăл витĕр тухсан – хĕрĕх яла çитет, теççĕ». Калаçу ывăлĕ çинченех пырать-ха. Ахальтен мар пулĕ: «Ачаш ача ашшĕ пуçне çапса çурĕ», – тенĕ авал. Ачаш пăхса ўстертĕмĕр çав, ача-аш! Авалхи ырă йăлапа хăйсене айăплаççĕ Çемен ашшĕпе амăшĕ. Ывăлĕ тăватă çул вăрçăра çўрерĕ, икĕ хутчен аманнă. Пĕрре те ачаш ўстермен те… Килти сăмаха, килти çўп-çапа ял çине кăларма хушман çав. Вулатăн та тĕлĕнетĕн. Каллех авалтан пыракан сăмах-юмаха аса илтерет автор: «Праски инке хурланать. Амăшĕнчен ытларах ачашăн кам хурлантăр ĕнтĕ? Мĕнле пулсан та ăна чĕре çумĕнче пурнăç панă, юнпа та, кăкăр сĕчĕпе тăрантарнă, май килнĕ таран лайăх ўстерме тăрăшнă. Вăл чирлемессерен амăшĕ çĕрĕ-çĕрĕпе куç хупмасăр пăшăрханнă…» Çапла пулнă чăваш амăшĕ. Çемен киле час таврăнманшăн пăшăрханаççĕ ашшĕпе амăшĕ. «Каç пулсан – касакра, ир пулсан – ыйăхра...» Каччă вĕт. Кунта та вырăнлă сăмахпа усă курнă. Хĕрĕх çул пĕрле пурăнаççĕ Праски инкепе Муççа мучи. Хирĕç усал чĕнсе курман вĕсем пĕр-пĕрне. Муççа чăваш юманĕ пек тĕреклĕ. Тĕплĕ çын йĕрки-йăлине хисеплекенскер Куçма Мироныч патне сĕм çĕрле пырса кĕрсен, ваттисен йăлипе, çĕлĕкне хывса хул хушшине хĕстерчĕ.

– Ман килес... Ыр каç пултăр сире, Куçма Миронч!

– Килĕрех, килĕр, Моисей Иваныч, малалла иртсе ларăр, – терĕ Сурбеев çĕрлехи хăнана тĕпеле иртме сĕнсе.

Йăлт чăвашсен ĕлĕкхи йăли-йĕрки вĕт. Çапла каласа пырса кĕнĕ ĕлĕк çын патне. Кил хуçи те ăшă сăмахсем каласа кĕтсе илнĕ. Эх, сăмах çаврăнăшĕсем тата... «Лар эсĕ, атте. Ура çинче чăнлăх çук теççĕ». Ларса итле е тата «ал турине шеллесе шăналăк çурнă» тенĕ пек...

Салановсем çинчен каланă май Александр Артемьев хăйĕн тăван ялне сăнлать:

«…Çурхи тўпе янкăр тăрă, Алтăр çăлтăр хăйĕн кукăр аврине Çăка варĕ çинелле кăнтарса, çакăнса тăрать, вăрман хыçĕнчен тухнă уйăх çур чăкăт пек курăнать, çур çĕр тахçанах иртнĕ ĕнтĕ». Çăка варĕ çыравçă çуралса ўснĕ урамран инçе мар, ача чухне унта çара уран тантăшĕсемпе пĕрле сахал-махал чупман вăл.

…Сывлăш уçă та тўлек, çурхи каç лăпкăн тĕлĕрет. Ял варринчи Мăн çăл çырминче кăна шыв кĕрлесе юхни илтĕнет.

…Мăн çăл! Еплерех сипетлĕ ун шывĕ. Мăн çăл шывне ĕçсе вăй пухнă А.Артемьев. Ăна асăнмасăр иртмест вăл хăйĕн хайлавĕсенче. Сăмах Праски инке çине куçать. Каллех ваттисен сăмахĕ вырăнлă: «Ывăлупа вăрçсан алăк хăлăпне тытсах тăр», – аса илтерет автор. Ашшĕпе ывăлĕ хирĕçсе кайни канăç памасть Праски инкене. Иртнĕ пĕтĕм пурнăçĕ куç умне тухать. Праски инке аса илĕвĕнче чăвашсен ырă йăла-йĕрки уçăмлăн курăнать: «Ўссе пĕве çитсе те Праски ял çине ят яман, улахра çĕр каçма юлман, вăйăсенчен çĕрлене юлса таврăнсан ваттисене хисепленĕ, хăйĕнчен аслине ятран чĕнмен; пысăк уявсене кайса çўремен вăл: çи-пуçĕ ытла япăхчĕ... Мăнтарăн ах! темесĕр пĕрре сывламан, Муççа та вăйлă йĕкĕтчĕ: ярмăрккара пуян ачисемпе кĕрешесçапăçас пулсан ун çине тухаканни çукчĕ çав… Хĕрпе каччă… Ваттисен йăлисене çирĕп тытса пыраççĕ вĕсем. Автор вулакана Катмар улăхне илсе çитерчĕ. Ял çумĕнчех Катмар улăхĕ. Çакăнта тĕл пулчĕç те хĕрпе каччă. Çăка варĕпе шап-шур тĕтре ишетчĕ, улăха утă шăрши сарăлнăччĕ… Туйне тунă-туманах Муççа вăрçа тухса кайрĕ. Пĕрремĕш тĕнче вăрçи пыратчĕ. Туй хыççăнах анкарти вĕçне лартса хăварнă вăтăр улмуççи хăй таврăниччен çимĕç кўрекен пулчĕç.

Муççа таврăнсан тепĕр çулне Çемен çуралчĕ. Пулас пахчаçă. Чăвашсем мĕн авалтан улма пахчи çитĕнтернĕ. Муççа та пахчана юратать, асăрхаса пăхсах тăрать улмуççисен пурнăçне.

Урамра юрă сасси илтĕнчĕ.
Хулма та йывăç авăнач, эх!
Хулма та ăнса пулнăран.
Пирн те чунĕ савăнать, эх!

Хĕлип хăта юрлать халăх юррине. Чунĕ уçă ун – яланах ярханах. Чĕлхи çеç, пиçен евĕр, йĕплĕ. Халăх сăмахĕсемпе сăнлать çыравçă Хĕлип хăтана. Праски инке те хĕрĕнкĕ Хĕлип хăтана кăмăллăн йышăнать. Авалхи йăлапа килнĕ çынна пăхмалла. Хĕлип мучи калавне итленĕçемĕн итлес килет.

– Ырă йывăç усал çимĕç кўмест тетчĕç. Чи малтан пахчаçăсем каланă ку сăмаха. Пăтă пек пăтратса ячĕ пурнăça. Ма чĕлхене кăшт çыртас мар? Сăмахăн чĕлпĕрĕ çук ун – пĕрре вĕçерĕнсен тыттармĕ. Э, тыттармĕ! Чăтаймарăм, ача, Праски. Йĕп çинчи пек ăшталанса лартăм-лартăм та – тухса утрăм. Йўçĕ сăмах çине йўçĕ сăра-эрех пулчĕ.

...Эпир те çисе курнă салтак çăкрине – тутлах мар вăл, ача, эс, тутлă мар-çке вăл, Праски! Куççульпе йĕпетмесĕр те çемçелмест – хытă. Мĕн чухлĕ халăх сăмахĕсемпе каларăшĕсем... Акă Хĕлип Салоновсем патĕнчен килне кайма пуçтарăнчĕ. Хĕлип авалхи йăлана аса илтерет:

– Ăсатса яр! Каçхи çынна ăсатса ямасан ыйхă вĕçет. Ыйхуна хампа пĕрле илсе кайăп таçта. Епле çирĕп йĕрке пулнă. «Ваттисенчен те вĕренмелле», – ялан çапла шухăшлать Çемен. Ачалăхне аса илет вăл. Акă вулакан Елюк сăрчĕ патне çитрĕ Çеменпе пĕрле. Тури Вылă ялĕ ку. Елюк сăрчĕ çавăнта, Капкас текен урам та тăсăлса выртать. Литюкпа паллашрăмăр.

– Эпĕ пысăк сад лартса ўстеретĕп, çитĕнем вăт! Ак çакăнта, – пĕчĕк Çемен Елюк сăрчĕ тавра аллисемпе çавăрттарчĕ, ак çакăнта йăлтах ман улмуççисем ўссе ларĕç.

Çемен хăйĕн ача чухнехи ĕмĕтне пурнăçлатех. Сăмах повеçре çавăн çинчен пырать те. Салтака каймалли кун иртрĕ. «Вилместĕн эсĕ вăрçăра, чунăм сисет. Сывах таврăнатăн, çĕнтерсе таврăнатăн», – аса илетчĕ Çемен инçетри çĕр-шывсенче. Чăнах та, сывах таврăнчĕ, çĕнтерсе таврăнчĕ Çемен. Таврăннă чухне яла çитеспе Автан çырмине чупса анчĕ. Тăван тавралăх... Çĕмĕрлерен таврăннă чухне çул Автан çырми пуçĕпе иртет çав. Вара Тури Вылăна пырса кĕретĕн. Çемен тăван яла таврăнчĕ. Ачаран тытнă ĕмĕчĕсене тўрре кăларас тесе аслă шкул пĕтерчĕ, тăван ялне таврăнчĕ.

Повеç тăршшĕпех ĕç-пуç чăвашсен ырă йăла-йĕркипе çыхăнса пырать. Улма ăнса пулчĕ, улма йывăç авăнать, улми тулăх пулнăран. Çеменпе Лида пĕрлешрĕç. Мĕн шухăшлани пурнăçланчĕ. Тăван тавралăхĕ тата... Повеçĕн тăваттăмĕш пайĕ Выл улăхне асăннипе пуçланать: «Турикассем утта тирпейлĕ çулса пуçтарчĕç. Вылă улăхĕ тăрăх çатан карта тытса çавăрнă йĕкĕр капансем ларса тухрĕç. Хытă çинче çўренĕ выльăх кĕтĕвĕ симĕс каюллă улăха анчĕ»...

■ **Борис БОРИСОВ,**
Элĕк районĕ.
Тури Вылă ялĕ

•Чăваш Енре – Культура çулталăкĕ•

Республика кунне, Акатуя хатĕрленсе

Культура çулталăкне халалланă мероприятисем йышлансах пыраççĕ. Юлашки тапхăртисенчен пысăк пайĕ, тĕпрен илсен, халăхсен хушшинчи VII Шупашкарти кинофестивальпе çыхăннăччĕ. Тĕп хулари пур кинотеатрта тенĕ пекех иртрĕç унпа çыхăннă ĕçсем. Мероприятисене пин-пин çын çитсе курчĕ. Шупашкарсем çеç мар, Патăрьелсемпе Хĕрлĕ Чутайсем те паллашрĕç кинофестиваль хăнисемпе.

Çу уйăхĕн 27-мĕшĕнче библиотека ĕçченĕсене саламларăмăр. Хăйсене халалланă куна вĕсем те Культура çулталăкĕпе çыхăнтарнă. Республика шайĕнче çеç мар, районтисем те маттур библиотекарьсене чысларĕç.

Республика кунĕ çитиччен шутлă кунсем çеç юлчĕç. Кăçал ăна Комсомольски районĕнче те паллă тума хатĕрленеççĕ. Çĕртме уйăхĕн 24-мĕшĕнче тĕп хулари Хĕрлĕ тўремре Пĕтĕм чăвашсен Акатуйĕ иртĕ. Культура çулталăкĕнче ăна тата та хăватлă курас килет. Аякран пуçтарăнакан йăхташăмăрсене те хамăрăн пултарулăхăмăрпа савăнтарасчĕ, хăйсен юрри-кĕввипе те паллашасчĕ.

Комсомольскисем – уяв хуçисем

Республика кунне ку таранччен Шупашкарсăр пуçне Етĕрне, Шăмăршă, Елчĕк, Канаш, Куславкка, Вăрмар, Йĕпреç, Патăрьел районĕсем тата ытти вырăнта паллă турĕç. Культура çулталăкĕнче вара çак чыса Комсомольскисем тивĕçрĕç.

Кунта халĕ ĕç вĕресе тăрать: сала çыннисем çурт-йĕр çывăхне тирпей-илем кўртеççĕ, чечек лартаççĕ, çул-йĕр ăстисем тротуарсене, урам хушшипе иртекен асфальт çула тикĕслеççĕ, строительсем тĕп паркри картасене юсаççĕ.

Республика кунĕнче Комсомольские хăнасем таçтан та килсе çитĕç. "Намăс курмалла ан пултăрччĕ, пирĕн пирки вĕсем лайăх кăмăлпа çеç аса илччĕр", – теççĕ район ĕçченĕсем.

"Сувар" Тав çырăвне тивĕçнĕ

Раççей культурăн тава тивĕçлĕ ĕçченĕ Анатолий Музыкантов ертсе пыракан "Сувар" халăх ансамблĕ Культура çулталăкне халалласа ирттерекен мероприятисене хастар хутшăнать. Акă нумаях пулмасть вăл Пенза патшалăх университетне çитсе килнĕ. Унта, ЮНЕСКО пуçарăвĕпе, студентсен Пĕтĕм тĕнчери "Культура калаçăвĕ" форумĕ виççĕмĕш хут иртнĕ.

Уяв тĕллевĕ пархатарлă: тĕрлĕ халăх хушшинчи культура çыхăнăвĕсене çирĕплетесси, вăл е ку халăхăн хăй евĕрлĕхне ыттисен хушшинче сарасси. Асăннă уява Пензăна чикĕ леш енчи 19 çĕршыври ансамбльсем тата Раççейри 23 халăх коллективĕ хутшăннă.

Анатолий Музыкантовăн "Сувар" ансамблĕ чăваш, ытти халăх ташшисемпе паллаштарнă.

Туризм ыйтăвĕпе – семинар

Кăçалтан пуçласа туризм ыйтăвĕпе ЧР Культура министерстви ĕçлеме пуçланă. Асăннă отрасль культурăпа тўрремĕнех çыхăнни пуриншĕн те паллă ĕнтĕ. Культура çулталăкĕнче унăн витĕмне тата та ўстерес тесе ĕçлеççĕ республикăра. Акă нумаях пулмасть Шăмăршă районĕн культура аталанăвĕн центрĕнче "Наци сĕмĕллĕ туризм" ятпа семинар-канашлу иртнĕ. Унта районти культура учрежденийĕсен директорĕсемпе библиотекарьсем хутшăннă.

Вĕсемпе район администрацийĕн пуçлăхĕн çумĕ - администрацин социаллă аталану пайĕн пуçлăхĕ В.Петьков тĕл пулнă.

Семинарăн иккĕмĕш пайĕ "Чăваш вăрманĕ" наци паркĕнче иртнĕ. Культура ĕçченĕсем паркпа тĕплĕн паллашнă, "Эко-невидаль" арт-сукмакпа утса тухнă, ĕмĕрхи хырсен хушшинче хўтлĕх тупнă палăксемпе киленнĕ. Культура çулталăкне халалласа хăйсен "объектне" – "Тимошка клоун" ят панăскере – хăварнă.

Хорпа юрласси çĕнĕрен вăй илет

Куславкка районĕнчи культура ĕçченĕсем те Культура çулталăкĕнче хастарлăха ўстернĕ. Славян çырулăхĕпе культурине уявланă кунсенче кунта хор ассамблейи иртнĕ. Районта Пĕтĕм Раççейри хор обществин пуçламăш уйрăмне йĕркеленĕ. Ăна ертсе пыма Чăваш Республикин культурăн тава тивĕçлĕ ĕçченне Диляра Стуловăна шаннă.

Ассамблейăна тăватă хор хутшăннă. Вĕсенчен виççĕшĕ Куславккари ачасен музыка шкулĕнче ĕçлеççĕ, тепри – хулари культура ĕçченĕсен пĕрлештернĕ хорĕ.

Уява район администрацийĕн пуçлăхĕн çумĕ Марина Солдатихина хутшăннă, сăмах каланă, хорпа юрласси юлашки вăхăтра çĕнĕрен аталанма пуçланине ырланă.

Ачасен хорĕсем чăваш, вырăс композиторĕсен, чикĕ леш енчи классиксен произведенийĕсене шăрантарнă. Культура ĕçченĕсен пĕрлештернĕ хорĕ концерта "Летите, голуби", "Вижу чудное приволье" юрăсемпе вĕçленĕ.

Надежда СМИРНОВА хатĕрленĕ.

•Чăваш Енре – Культура çулталăкĕ•

Ватлăх кунсем çитсен

● 400 грамм ыхра илмелле, тасатмалла, теркăпа хырмалла, 24 лимон сĕткенĕпе хутăштармалла, кĕленче савăта ямалла. Савăт çăварне марльăпа çыхмалла. Ĕçес умĕн кĕленчене силлемелле. Кунне пĕр хутчен вĕренĕ 1 стакан шыва 1 чей кашăкĕ çак хутăша ярса ĕçмелле. 1-2 эрнерен ыйхăлани иртет, çын хăйне лайăхрах туйма пуçлать, ĕçлес пултарулăх ӳсет.

● Кашни кунах ирсерен выç варла 1 чей кашăкĕ кăштах ăшăтнă е шĕвĕ пыла 1 апат кашăкĕ ӳсен-тăран çăвĕпе хутăштарса ĕçмелле.

● 2 стакан сырлан сĕткенне, 50 грамм пыла, вĕретнĕ 1 стакан шыва, çур стакан пĕтнĕк шĕвекне хутăштармалла. 2 сехетрĕхсе сивĕ вырăна лартмалла. Апатчен çур сехет маларах çур стакан ытла ĕçмелле.

● 300-шер грамм аçтăрхан мăйăрĕ /вĕтетни/, курага, иçĕм, 2 лимон /хуппипех/ илмелле. Çаксене аш арманĕпе авăртмалла. 300 грамм пыл хушмалла. Сивĕтмĕшре упрамалла. Кунне 1-2 чей кашăкĕ çимелле.

Купăста

Купăста – тĕлĕнмелле пахча çимĕç, витаминсен /С, B_1, B_2, К, никотин йӳçекĕ/ тата микроэлементсен çӳççи. Раççее çĕр улми XVIII ĕмĕрте çеç килнĕ, унччен маларах «иккĕмĕш çăкăр» купăста пулнă. Пирĕн мăн асаттесене вăл çулталăк тăршшĕпех тăрантарнă: ăна чĕрелле те, йӳçĕтсе те çинĕ. Ытти пахча çимĕçе йӳçĕтсен унри витаминсен пысăк пайĕ çухалать, купăстара пачах урăхла, аскорбин йӳçекĕн виçи ӳсет.

Купăстан сиплĕ паха енĕсене ниммĕне те улăштарма çук: унпа диабетран, гастритран, вун ик пумăклă пыршă язвинчен, атеросклерозран, гипертони чирĕнчен, мăнтăрланнинчен сиплене усă кураççĕ. Халăх медицини пуç ыратсан, ангина, дифтери чухне, ӳте пĕсертсен, тăм илтерсен купăстан чĕрĕ çулçине компресс хума сĕнет, ăна ыратакан сыпăсем çине те хураççĕ. Йӳçĕтнĕ купăста шывне гастрит чухне /вар-хырăм сĕткенĕн йӳçеклĕхĕ пĕчĕк пулсан/ ĕçеççĕ.

Ыйхă килмесен

● Кавăн сĕткенĕ е кавăн пĕçернĕ шыва сивĕнсен пыл хушса ĕçмелле.

● Çывăрма выртас умĕн пĕтнĕкпе е мелиссапа чей хатĕрлесе ĕçмелле, кăштах пыл ямалла.

● Çĕрле çур стакан ăшă сĕт ĕçмелле. Сĕте пылпа хутăштарма кирлĕ мар.

● Çуллах мар сĕтпе пĕçернĕ сĕлĕ пăтти, сухан хушнă çăра яшка, банан, духовкăра пĕçернĕ çĕр улми лайăх çывăрса кайма пулăшаççĕ.

● Кăштах тăпăрча чие варенийĕпе хутăштарса çимелле.

● Çывăрас умĕн 2 миндале чăмламалла, мелисса чейĕ ĕçмелле.

Мĕнле мăйăр çисен лайăхрах?

Яштака пулма – фисташка

Фисташка – чи пĕчĕк калориллĕ мăйăр. Апат çиес килнине чакарать. Англири химиксем нумаях пулмасть унăн тепĕр паха енне уçнă. Духовкăра ăшаласа вĕтетнĕ мăйăра кофе вырăнне ĕçме юрать иккен. Мăйăра 200 градуслă температурăра 20 минут ăшаламалла. Америка тĕпчевçисем пĕтĕмлетнĕ тăрăх – кашни кунах 100 грамм фисташка çини ар хăватне ӳстерме пулăшать.

Арахис – ăслисем валли

Унра пуç мимине тата нерв тытăмне лайăх ĕçлеме кирлĕ В ушкăнри витамин нумай. Çавăн пекех ас туса юлма, тимлĕхе ӳстерме пулăшакан япаласем пур. Пуç мимин ĕçне лайăхлатма кунне 15-20 мăйăр çини çителĕклĕ. Ăшаланă арахис çиме тăрăшмалла: ăшаламанни апат ирĕлтерекен органсене сиен кӳме пултарать. Çавăн пекех ку мăйăр арçынсен тата хĕрарăмсен ар гормонĕсен пулассине лайăхлатать.

Чĕре ыратсан – миндаль

Аслă Британири тĕпчевçĕсем палăртнă тăрăх – кунне 30 грамм миндаль çини инфаркт аталанассине 47% чакарать. Мĕншĕн тесен ку мăйăрта Е витамин нумай – организма вăл вăхăтсăр ватăласран, чĕре чирĕсенчен сыхлать.

Аçтăрхан мăйăрĕ усăллă

Çак мăйăрта антиоксидантсем – çамрăклах пĕркеленчĕксен пуласран, ватăлăх витти палăннин хӳтĕлекен япаласем – пур. Унри Е тата А витаминсем ӳт сывлăхĕшĕн, пит тĕсĕшĕн пысăк пĕлтерĕшлĕ. Кунсăр пуçне аçтăрхан мăйăрĕнче С витамин пур. Вăл иммунитета çирĕплетет, ӳт клеткисене çĕнелме пулăшать. Çавăн пекех мăйăрта чĕрепе çӳç валли кирлĕ цинк нумай. Кăкăр ракĕ аталанасран тухтăрсем аçтăрхан мăйăрĕ пĕчĕк виçепе çине сĕнеççĕ.

Халăх медицини

Тип пыр шыçсан – пылак эмел

Эмел хатĕрлеме 100 грамм услам çу, 100 грамм шăккалат, 3-4 апат кашăкĕ какао, сысна çăвĕ кирлĕ. Услам çупа сысна çăвне вăйсăр çулăм çинче ирĕлтермелле, вĕтетнĕ шăккалат хушмалла. Хутăша лайăх пăтратмалла. Тип пыр шыççине пылак эмелпе сиплени усăллă çеç мар, тутлă та: шăккалат çăвне ачана çăкăр çине сĕрсе кунне темиçе хутчен çитермелле. Бутербродa кăштах апат соди ирĕлтернĕ ăшă сĕтпе сыпса çисен те лайăх.

Ват хăмпинчи чулсенчен

Вĕлтрен тымарне тасатса çумалла, вĕтетмелле. 1 апат кашăкĕ тымара 1 стакан шерпете /1 литр шыва 300 грамм сахăр/ ямалла, 15 минут вĕретмелле. Вĕлтрен шерпетне апат умĕн кунне 3-4 хут 1-ер апат кашăкĕ ĕçмелле. Сиплев курсĕ – 3 эрне, ун хыççăн 2 эрне тăхтав тумалла. Тепĕр хут сиплenмелле.

Антонина ДОЛГОВА хатĕрленĕ.

Ас тăвăм

Пуля айĕнчи интервью

Тăван çĕр-шывăн Аслă вăрçинче пуç хунă паллă журналист тата çыравçă Федот Александрович Çитта çуралнăранпа 100 çул çитнине паллă тума вăл çуралса ӳснĕ яла – Патăрьел районĕнчи Йăлăма – халăх нумайăн пухăнчĕ: ял çыннисем, тăванĕ-хурăнташĕ, район администраци пуçлăхĕ Николай Глухов, Иван Майоров, Шупашкартан паллă журналистсемпе çыравçăсем Арсений Тарасов, Василий Кервен, Чăваш патшалăх академи драма театрĕн артисчĕсем тата ыттисем те.

Чăваш халăх артистки, Чăваш патшалăх академи драма театрĕн актриси Валентина Ситова Хĕветĕр Çиттан пултарулăхне çине тăрса тĕпченĕ, архивсенче, библиотекăсенче кирлĕ материал шыранă. Вăл тĕпчесе пухнă материалсем «Тăван Атăл» журналăн çитес номерĕсенче кун çути курмалла.

Фронтовик-çыравçăна асра тытса, унăн ятне вилĕмсĕрлетме тăван килĕн /халĕ унта В.Ситова амăшĕпе шăллĕн çемйи пурăнать/ хапхи çинче Асăну хăми уçрĕç.

Çĕнĕ Ахпӳртре пурăнакан Лидия Майорова Федот Ситова вăрçа ăсатнă саманта питĕ лайăх ас тăвать: «Федот Ситов манăн аттепе пĕр тăван пулнă. Вăл çӳллĕ те яштака, хура куçлă çамрăкчĕ, илемлĕччĕ. Пирĕн Валя Ситова ăна хывнă. Валя вара – шăллăмăн хĕрĕ. Федот килтен тухса каяс умĕн çапла каларĕ: «Курайăпăр-и текех, çук-и, пĕлместĕп», – терĕ. Урама тухрĕ те каялла çаврăнса мана тепре çĕклесе илчĕ, «Эсĕ пысăк пул!» – тесе хăварчĕ. Вăл Вăрмар районĕнчи Чупай ялĕн хĕрне качча илнĕччĕ. Аннăпа иккĕшĕ те вăрçа пĕрле тухса кайрĕç, фронтра пĕрле çапăçнă», – çапла каласа пачĕ вăл.

Район администраци пуçлăхĕ Николай Глухов сăмах илчĕ: «Патăрьел районĕнче паллă çыравçă сахал мар çуралса ӳснĕ. Митта Ваçлейĕ, Геннадий Айхи, Федот Çитта тата ыттисем те. Паян эпир фронтра паттăрла çапăçса пуç хунă Федот Ситовăн ятне чысласа çамрăк ăрăва унăн ырă сăнарĕпе хавхалантаратпăр, ял-йышпа хисеплесе сума сăватпăр», – терĕ.

Каç кӳлĕм культура çуртне пĕтĕм ял пухăнчĕ. Валентина Ситова Хĕветĕр Çиттан пултарулăхĕпе пурнăçĕ çинчен хăй тĕпчесе пĕлнĕ материалсемпе паллаштарчĕ, унăн вăрçăри паттăрлăхĕ çинчен каласа кăтартрĕ: «Федот Ситов çамрăклах нумай вулама-пĕлме тăрăшакан çын пулнă. Вун ултă çултах вăл колхоза кĕнĕ. Вăрçа кайиччен республикăри «Чăваш коммуни» «Хатĕр пул», «Пионер сасси», «Сунтал» тата ытти хаçат-журналта статьясем пичетленĕ. 1934 çулта унăн «Ешĕл вăй» кĕнеки пичетленнĕ. Парти обкомĕ ăна Ленинграда журналистика институтне вĕренме янă, ун хыççăн вăл Чăваш кĕнеке издательствин редакторĕнче ĕçленĕ. 1938 çулта ăна çара илнĕ. 1941 çулхи çу уйăхĕнче тăван яла курма килсе кайнă. Вăл кайсан кăшт вăхăтранах Тăван çĕр-шывăн Аслă вăрçи пуçланнă. Фронтра – вăл политрук, çар журналисчĕ. Ленинград çывăхĕнчи, Красный Бор патĕнчи хаяр çапăçусене хутшăннă. Çапăçури паттăрлăхшăн ăна II степень Тăван çĕр-шывăн Аслă вăрçин орденĕпе, медальсемпе наградăланă. Федот Ситов фронтри салтаксенчен интервью илнĕ, хаçатра пичетленĕ. Пĕррехинче, çапăçу хирĕнчен таврăннă чухне, аманнă. Госпитальте ăна операци тунă, арăмĕ те операцие хутшăннă, анчах çăлса хăварайман. 1944 çулхи нарăсăн 27-мĕшĕнче вăл куçне хупнă».

Асăну каçĕнче артистсем «Икĕ каччăн пĕр шухăш» спектакль кăтартрĕç.

■ **Людмила САЧКОВА**

Пулăм

Шăпа пире хĕрхенчĕ пулас

Салтак пătти тутанса, салтак атти тăхăнса курнă çынна мĕн ĕлĕкрен ырăпа асăннă, ватти-вĕтти хисепленĕ. Çара кайма черет çитсен тус-тăванĕсем, ял-йыш чĕререн тухакан ырă сăмах каласа инçе çула ăсатнă. Вĕсене Тăван çĕр-шыва куç шăрçи пек сыхлама хушнă.

Салтак ячĕ тухсан Аччара пурăнакан Владимир Трофимовпа Георгий Пантелеймонов, Çĕнĕ Ачча каччи Ананий Никитин тата Йăлмачча çамрăкĕ Михаил Васильев /çак йĕркесен авторĕ/ Канашри çар комиссариатне çул тытнă. Тăваттăшĕ те пĕр командăна лекнĕ. Çар хĕсмечĕн çулĕ вĕсене Калинин /халĕ Тверь/ хулинчи çар чаçне илсе çитернĕ. Кунта вĕсем связиста вĕреннĕ. Çулталăкра телефон механикĕн тата маçтăрĕн ĕçĕсене алла илнĕ. Çав йышра Юмансар каччи Николай Казаков та пулнă.

1954 çулхи авăн уйăхĕнче пирĕн батальонăн виçĕ ротине Оренбург облаçĕнчи Тоцк полигонне çар вĕренĕвне илсе кайрĕç. Хăйсене унта кайма тӳр килнишĕн çав тери хĕпĕртенĕччĕ вĕсем. Пире, 2-мĕш ротăна, чаçри хуçалăха тытса тăма вырăнтах хăварчĕç. Çав йышра тăватсăмăр та пултăмăр.

Çар вĕренĕвĕнче пуçласа ядерлă хĕç-пăшала тĕрĕслесе пăхасса, унта хутшăннă салтаксен шăпи синкерлĕ пуласса никам та пĕлмен. Вырăна çитсенех хатĕрленӳ ĕçĕсем пуçланнă. Атом бомби çурăлакан зона тавра нумай ретлĕ окоп-траншея чавнă. Тĕрлĕ çар техники кӳрсе килнĕ. Траншейăсен малти ретне выльăх-чĕрлĕх, ытларах сурăх, тĕрлĕ çар техники вырнаçтарнă. Ытти траншейăсенче салтаксем ларнă. Вĕренĕве 45 пин салтак хутшăннă. Çывăхри ялсенчи халăха 50 çухрăм инçĕшне хăрушă мар зонăна илсе тухнă. Тоцк полигонĕнчи вĕренĕве Жуков маршал ертсе пынă. 1954 çулхи авăн уйăхĕн 14-мĕшĕнче 9 сехет те 34 минутра 8000 метр çӳллĕшĕнче вĕçекен «ТУ-4» самолетран çав тери хăватлă «РСД-2» бомба пăрахнă. Вăл 45 çеккунтран 350 метр çӳллĕшĕнче сывлăшра çурăлнă. Хăватлă взрыв таврана тискеррĕн кисретнĕ. Талккăшпех куçа йăмăхтаракан çутă саланнă. Взрыв хумĕ çул çинче мĕн лекнине тĕппипех аркатнă. Тусан 15 çухрăм çӳллĕшне çĕкленнĕ. Таврана радиаци питĕ хăвăрт сарăлнă. Окопсенчи салтаксем наркăмăшланнă сывлăшпа сывланă. Атом бомби çурăлнă хыççăн 5 минутран артиллери пеме пуçланă, самолетсем сывлăша çĕкленсе бомба тăкнă. Виçĕ сехетрен салтаксене атакăна çĕкленĕ.

Кайран çакă палăрнă: çутă пайăркисем выльăхсене суккăрлатнă, çывăхри темиçе ял çунса кайнă. Вĕренӳ хыççăн салтаксен кăмăлĕсем пусăрăннă, радиаци дозипе сывлăха мĕн чухлĕ сиенленине никам та калама пултарайман. Малашнехи пурнăçра радиаци этеме асап кӳме пултарасса пурте чухлайман. Чылайăшĕ бомба çурăлнă вырăнти çĕр-кĕле хутпа чĕркесе пĕрле илсе килнĕ. Ăна пире кăтартатчĕç. «Эх, эсир телейлĕ çынсем», – тетчĕç вĕсем чаçе юлнисене. Эпир те атом бомби мĕнлерех хăрушă пулнине ăнланман.

Çак пулăм нумай çул вăрттăнлăхра тăнă. 50 çул иртсен радиаци лекнĕ 45 пин салтакран 43 пинĕшĕ куçĕсене яланлăхах хупнă. 1994 çулта вĕсене асăнса атом бомби çурăлнă вырăнта палăк лартнă.

Владимир Трофимов, Георгий Пантелеймонов тата эпĕ Украинăра тепĕр икĕ çул службăра тăтăмăр. Ананий Никитин çар тивĕçне Горький хулинче пурнăçларĕ. Салтакран таврăнсан пурте «Советская Армия» совхозра ĕçлерĕмĕр. Вăхăт шурĕ те шурĕ. Унтанпа 60 çул иртрĕ. Владимир Трофимовпа иксĕмĕр кăна пурнăç çулне такăрлататпăр.

■ **Михаил ВАСИЛЬЕВ**

Канаш районĕ, Йăлмачча ялĕ.

Шухăш

Кĕçтемĕрпе Çăваç мĕншĕн çĕтĕк?

***Эпĕ хамăн çулпах утатăп-ха. Вăл мана Чăваш Енĕн еткер топонимийĕн чăтлăхне илсе кĕрет. Унта мĕнле кăна ĕшне çук, ĕшнисенче мĕнле кăна çырла пиçмен? Мана вăрттăн ятлисем илĕртеççĕ. Мĕн тени вăл* – Çĕтĕк Кĕçтемĕр? *Ăçтан вăл* – Çĕтĕк Çăваç?**

Пăрсайпа Ишек çинчен унччентерех çырнăччĕ-ха. Вĕсене çармăссен чĕлхипе усă курса ăнлантарнăччĕ. Ас тутаратăп: мари чĕлхипе мар, çармăс-сарматсен чĕлхипе. XVI–XVIII ĕмĕрсенче вырăс патшалăхĕн тĕрлĕ документĕнче пире, чăвашсене, час-часах çавсемпе пăтраштарнă, çырасса *черемис* тесе çырнă, вуласса *чуваш* тесе вуламалла. Кун çинчен пирĕн сумлă историкĕмĕр В.Димитриев профессор сĕре ăнланмалла çырса хăварнă.

Анчах *чăн-чăн çармăссем* XVI ĕмĕртех истори сцени çинчен çухалнă, тахçанах манăçа тухнă, хăйсен ятне çеç марисене парса хăварнă. Кусем çак ята килĕштермеççĕ пулин те – хирĕç ним те калайман. Ара, хăвăн çырулла документу пулмасан историпе епле тавлашăн? Шел, çармăссем те чăваш, мари, ирçе, мăкшă пекех çырусăр халăх пулнă.

Тутарсен çырулăх пулнă, анчах çармăс-сарматсене, ислам тĕнне йышăнса тутара тухнăскерсене, тутар шутнех кĕртнĕ. Раççей историкĕсем халĕ те черемис тени марисен кивелсе пăрахăçа тухнă ячĕ тесе шухăшлаççĕ.

Кĕçтемĕр патне таврăнар-ха. Кăнтăр Çĕпĕрте хакассен йышĕнче пĕр ăру пур, *кистим* ятлăскер. Вырăссем XVII ĕмĕрте, унта çитнĕ тапхăрта, ач-киштым ятлă йăх пулни çинчен çырса хăварнă. Киштымсем тесе пуç пулса тăракан йăха хырçă тӳлесе тăракансене каланă. Енисей тăрăхĕнчен Вăтам Атăл бассейнне куçса килнĕ йăхсем çак сăмаха та илсе килнĕ иккен. Удмуртире Кестым ятлă район центрĕ пур. Пирĕн Кĕçтемĕр те çав шутран.

Çапла кыштым/киштым/кистим/кĕçтем сăмах – социаллă ушкăн ячĕн тĕпĕ. Кĕçтемĕр сăмахри *-ĕр* аффикс ушкăн ятне калăплать. Çак аффикс чăваш чĕлхишĕн те ют мар. Унпа кашни чăваш кунсерен вун-вун хут усă курать, эп/ĕр, эс/ĕр, хам/ăр, хăв/ăр, кил/ĕр, кай/ăр т.ыт.те. Ăна ушкăнла нумайлăх аффиксĕ теме юрать.

Çăваç сăмах *чăваш* сăмахпа кӳлепипе те, пĕлтерĕшĕпе те тан. Вăл епле калăпланни çинчен /вулакан кăсăклансан/ урăх тĕрленчĕк çырăп. Кунта ак çакна кăна калатăп: *чăваш* сăмахри *чă, çăваç* сăмахри *çă, сак* /скиф йăхĕ/ сăмахри *са, Шăхасан* ятри *Шă, Шаккăл* ятри *Ша* – пурте скифсен пĕр сăмахне тĕрлĕ вырăнта тĕрлĕрен каланипе пулса кайнăскерсем. Сĕм авалхи иран чĕлхиллĕ халăхăн Авеста ятлă таса кĕнекинче *Аша турра* час-часах асăнаççĕ. Çав *Аша турра* çĕв чăвашсем те пĕлнĕ, ăна кĕлĕ тунă, чӳкленĕ. Чăваш халăхне чăмăртаннă тĕрлĕ ăру-йăх пуплевĕнче *аша* сăмах *ăсă, ăчă, ăтьă, ăçă, ăшă* пек те илтĕнме пултарнă /сăмахран, нумайлă хисепре/.

Акă *Çĕтĕк* сăмах патне те çитрĕмĕр. Вăл пирĕн *çĕтĕк* сăмахпа ниепле те çыхăнман. Унăн аташĕ – Элĕк тăрăхĕнчи *Иштек*. Тата пирĕн виçĕ Ăстакасси пур. Ку ята Ăстак/касси пек вуласан тĕрĕсрех пулĕ. Пурте пĕр йăваран. Мĕнлинчен пулнине пĕлес тесен В.Магницкий этнографăн «Çĕв чăвашсен ячĕсем» кĕнекинчи Çĕтĕк/Иштек/Ăстак евĕрлĕрех ятсене çырса илер. Акă вĕсен туллиех мар списокĕ: Астык, Естек, Иштекей, Иштик, Иштык, Остик, Остяк, Эстек, Ястык, Сидек, Сидик, Сидяк. Вĕсен хушшинче Остяк ят пурри тӳрех курăнать. Ара, остякпа иштек пĕр ятах иккенне историрен пĕлетпĕр-çке. Раççей историне çак ятпа сахалтан та виçĕ халăх кĕрсе юлнă – хантăсем, кетсем, селькупсем. Енисей тăрăхĕнчен Вăтам Атăл таврашне куçса килнĕ ăрусемпе йăхсен хушшинче вĕсен мăн аслашшĕсем те пулнă ĕнтĕ. Чăвашсен *Çĕтĕк* ятне вырăссем Сидек/Сидик/Сидяк тесе çырни пуриншĕн те паллă. Тутарстанра та *Сетяково* пур.

Иштек пĕлтерĕшĕпе Ишек тата Иштерек ятсенчен уйрăлмасть. Иш/т/екпе Иш/т/ер/ек/ре *т* – нумайлă хисеп палли, *ек* – пĕррелĕхе палăртакан аффикс; *иштер* тени сĕм аваллăхра *фратри /несĕл/* пĕлтерĕшлĕ пулнине унăн ушкăнла нумайлăха палăртакан *ер* аффиксĕ кăтартать.

■ **Петĕр МУЛЬТИЕРСЕМ, профессор.**

Мускав хули.

Кун-çул

Телейлĕ çемье

«Выльăх пăхма ӳркенместпĕр», – терĕ Хĕрлĕ Чутай районĕнчи Иккĕмĕш Хурашашри Римма Давыдова. Вăл вăтам шкул пĕтеричченех хăйĕн умне ветеринар пулма тĕллев лартнă. Етĕрне районĕнчи Эрисушкăнĕ ялĕнче кун çути курнăскер Мăн Явăшри, Хучашри 8 тата 10 класс вĕренмелли шкулсенче пĕлӳ илнĕ. Сысна ферминче пĕр хушă тăрăшнă. Хусанти ветеринари институтне вĕренме кĕнĕ. Диплом илсен Мăн Явăшра ветеринарта вăй хунă.

– Пĕррехинче хуçалăх столовăйне кĕме ура ярса пусрăм кăна – «Урал» мотоцикл килсе чарăнчĕ. «Айта, лартса каятăп!» – терĕ руль умĕнчи çамрăк.

– Кур-ха! Палламан каччă ларма сĕнет. Лармастăп! – тесе апатланма кĕтĕм. Кайран вăл Хĕрлĕ Чутай районĕнчи «Марксист» колхоз зоотехникĕ Анатолий Давыдов пулнине пĕлтĕм. Штанашри вăтам шкулта вĕреннĕскер аттестат илсенех Мускава çул тытнă, аслă пĕлӳ илнĕ.

Унтах пиччĕшĕ те пĕлӳ илнĕ. Тир-сăран сутас ăсталăха пухнă, пĕр хушă Мускавра ĕçленĕ. Ашшĕ вилсен тăван ялне таврăннă.

А.Давыдов аппăшĕ Мăн Явăшра пурăннă. Анатолий мотоциклпа час-часах пырса çӳренĕ. Сăмах май тенĕ пек хайхи хĕрпе паллашнине аса илнĕ. Аппăшĕ: «Вăл – хуçалăх ветеринарĕ», – тесен каччă пичĕ çиссе илнĕ.

– Ĕç хыççăн каллех аппа ялне кайрăм, – аса илӳ çăмхине сӳтрĕ Анатолий Николаевич. – Пике пурăнакан пӳрт хапхи умне каçхи хурал картне таянтарнине асăрхарăм та хăю çитерсех шала кĕтĕм. Килте вăл çеçчĕ.

– Мĕншĕн хурал тăмастăр? – терĕм сас хăпартсах. – Йĕркене пăснăшăн штрафлама пиччене калатăп. Вăл – вутçулăмпа кĕрешекен служба инспекторĕ.

– Халех тухатăп, – хуравларĕ хĕр, васкасах тумланма тытăнчĕ.

Çапла паллашнă пулас упăшкипе арăмĕ. Çĕнĕ çулта пĕр çемьене пĕрлешнĕ, Иккĕмĕш Хурашаш ялĕнче тĕпленнĕ. Анатолий ял хуçалăх академийĕнче зоотехника вĕреннĕ. Ленин ячĕллĕ колхозăн тĕп зоотехникĕнче, «Победа» тата «Асамат» колхозсен председателĕнче, хăйĕн предприятийĕнче вăй хунă.

2013 çулта «Асамат» панкрута тухрĕ. Халĕ уй-хирте хупахпиçен ашкăрать. Анатолий Николаевичпа унăн мăшăрĕ – тивĕçлĕ канура. Апла пулин те ял-йыша пулăшаççĕ. Килти хуçалăхра выльăх ĕрчетме те вăхăт тупаççĕ.

■ **Галина ЗОТОВА**

Çĕнĕ кĕнеке

Пĕрчĕрен тулли пучах çитĕнтĕр

Аллăмра – «Чăваш литературин антологийĕ. Поэзи». Вĕр-çĕнĕ кĕнеке. Тин çеç типографирен. Пĕрремĕш экземпляр.

«Антологие» пăхса тухрăм. Пĕрчĕ мар. Пиçсе çитнĕ тулли пучах. Чăваш кĕнеке издательствин ăсталăхĕ çакăн пек шая çĕкленме пултарнăшăн чун савăнчĕ. Кĕнекере пĕрчĕн-пĕрчĕн пуçтарса чăваш чĕлхин сĕткенлĕ пучахне çитĕнтернĕшĕн чи малтан унăн ертӳçисене тата пухса хатĕрлекенсене тав тăвас килет.

Кĕнеке кăларас ĕç иртнĕ ĕмĕрĕн 90-мĕш çулĕсенче сӳнсе пычĕ. Паян Чăваш кĕнеке издательстви çак ĕçе чĕртсе, çĕнетсе пырать. Кĕнеке кăларасси, манăн шухăшăмпа, кăларакканнишĕн чăн-чăн ăсталăх. Акă тахçан ĕлĕк Раççейре Сытин издатель пулнă. Çак ĕçе çывăх пĕлекенсемшĕн вăл – хăй ĕçĕнче чăн ăста. Ĕçленĕ, ширанă, çĕнĕлле, çĕнĕлĕхре. Унăн ĕçĕ-ячĕ паян кун та ырăпа асăнма, мухтама, тав тума чăннипех тивĕçлĕ.

Çакăн пек шухăш çуралчĕ «Чăваш литературин антологийĕ. Поэзи» кĕнекепе паллашнă хыççăн.

■ **Альберт НИКОЛАЕВ-КӲЛЬВАР.**

Сочи хули

Факс: /8352/ 28-83-70.
E-mail:hypar2008@rambler.ru
реклама пĕлтерӳ
Тел.: 28-83-70.
316-мĕш пӳлĕмре йышăнаççĕ.

Администрация Батыревского района Чувашской Республики информирует заинтересованных лиц о приеме заявок от граждан и юридических лиц на предоставление земельного участка из земель сельскохозяйственного назначения для сельскохозяйственного производства в долгосрочную аренду сроком на 49 лет с кадастровым номером 21:08:340308:436 площадью 3782 кв.м., местоположение: Чувашская Республика, Батыревский район, Шыгырданское с/пос.

Заявки принимаются в течение месяца со дня опубликования в газете по адресу: 429350, Чувашская Республика, Батыревский район, с. Батырево, пр. Ленина, д. 5. Справки по тел.: (83532)6-14-26.

Ядринская районная администрация сообщает, что по результатам открытого аукциона по продаже и предоставлению в аренду земельных участков, проведенного 28.05.2014г., в 10-00 победителями признаны следующие участники:

Лот 1. Продажа права на заключение договора аренды земельного участка сроком на 3 (три) года (годовой размер арендной платы) для ведения сельскохозяйственного производства, расположенного по адресу: Чувашская Республика, Ядринский район, левый берег р. Сура, 58.5 км, в кадастровом квартале 21:24:060401, с кадастровым номером 21:24:060401:75, площадью 11001 кв.м.; цена установленная торгами 37905 руб.; победитель - ООО "ДорСтройТранс".

Лот 2. Продажа права на заключение договора аренды земельного участка сроком на 25 (двадцать пять) лет (годовой размер арендной платы) для ведения сельскохозяйственного производства, расположенного по адресу: Чувашская Республика, Ядринский район, с/пос. Персирланское, с кадастровым номером 21:24:131205:517, площадью 110000 кв.м.; цена установленная торгами 47355 руб.; победитель - ЗАО "Ядринский кирпичный завод".

Лот 3. В собственность за плату для сельскохозяйственного производства, расположенного по адресу: Чувашская Республика, Ядринский район, с/пос. Большесундырское, с кадастровым номером 21:24:240106:142, площадью 340719 кв.м.; цена установленная торгами 221808 руб.; победитель - Храмов Ю.А.

Лот 4. В собственность за плату для ведения сельскохозяйственного производства, расположенного по адресу: Чувашская Республика, Ядринский район, с/пос. Ядринское, с кадастровым номером 21:24:070403:101, площадью 592 кв.м.; цена установленная торгами 2625 руб.; победитель - Гармонистов Р.Г.

чăваш халăх хаçачĕ
ХЫПАР
УЧРЕДИТЕЛЬСЕМ – ЧĂВАШ РЕСПУБЛИКИН МИНИСТРСЕН КАБИНЕЧĔ, "ХЫПАР" ХАÇАТ РЕДАКЦИЙĔ
Федерацин çыхăну, информаци технологийĕсен тата массăллă коммуникацисен сферинчи надзор службин Чăваш Республикинчи управленийĕнче 2013 çулхи çу уйăхĕн 31-мĕшĕнче ПИ ТУ21-00281 №-пе регистрациленĕ
"Хыпар" индексĕ – 54800, "Хыпар"-шăмат кун" – 78353, "Çамрăксен хаçачĕ" – 54804, "Чăваш хĕрарăмĕ" – 11515, "Сывлăх" – 11524, "Кил-çурт, хушма хуçалăх" – 54806.

Директор-тĕп редактор А.П.ЛЕОНТЬЕВ
Номер редакторĕ М.М.АРЛАНОВ
РЕДКОЛЛЕГИ:
М.М.АРЛАНОВ /тĕп редактор çумĕ-коммерци директорĕ/
А.П.ЛЕОНТЬЕВ / директор – тĕп редактор/
Г.А.МАКСИМОВ /тĕп редактор çумĕ/
С.Л.ПАВЛОВ /тĕп редактор çумĕ/
Н.Г.СМИРНОВА /культурăпа чăваш диаспорин пайĕн редакторĕ/
Ф.П.ЧЕРНОВ /яваплă секретарь – техника центрĕн пуçлăхĕ/
Дежурнăй редактор Ю.П.СТЕПАНОВ

Адрес: 428019, ШУПАШКАР, ИВАН ЯКОВЛЕВ ПРОСПЕКЧĔ, 13, ПИЧЕТ ÇУРЧĔ, III ХУТ, "ХЫПАР".
ТЕЛЕФОНСЕМ
Редакци телефонĕсем:
56-00-67 – директор – тĕп редактор
56-33-64 – тĕп редактор çумĕ
56-04-17 – тĕп редактор çумĕ
62-08-62 – секретариат, яваплă секретарь
пайсем:
28-85-01 – общество пурнăçĕпе политика пайĕ
56-05-21 – журналист тĕпчевĕсен тата куçару пайĕ
56-08-62 – экономика пайĕ
56-22-31, 28-85-91 – социаллă пурнăçпа вĕренӳ пайĕ
56-08-61 – культурăпа чăваш диаспорин пайĕ
56-04-26, 28-85-87 – хроникăпа хамăр корреспондентсен пайĕ
28-82-91 – корректорсем
56-45-94 – фотокорреспондент
бухгалтери – 28-83-64
коммерци дирекцийĕ:
28-83-70 – рекламăпа пĕлтерӳсен пайĕ
56-20-07 – çырăнтарупа реализаци пайĕ
корр. пункчĕсем:
8-937-398-75-33 – Хĕрлĕ Чутай,
/8-835-38/ 2-18-02, 2-11-95 – Йĕпреç
28-85-71 – Чăваш Республикин Журналистсен союзĕн правленийĕ
hypar2008@rambler.ru
Ĕç кунĕ 8 сехет те 45 минутран пуçласа 17 сехет те 45 минутчен, шăмат кунпа вырсарни кунсăр пуçне.

Факс: /8352/ 28-83-70
Электрон почта:
hypar1@mail.ru
hypar@mail.ru

Хаçата «Хыпар» Издательство çурчĕ» АУ техника центрĕнче калăпланă, «Чăваш Ен» ИПК» АУО типографийĕнче пичетленĕ. 428019, Шупашкар хули, И.Яковлев проспекчĕ, 13. 56-00-23 – издательство директорĕ.

РЕКЛАМĂПА ПĔЛТЕРӲСЕНЕ 316-мĕш пӳлĕмре йышăнаççĕ. Тел. 28-83-70.
Офсет пичечĕ. Калăпăшĕ 2 пичет листи. Рекламăпа пĕлтерӳсен чăнлăхĕшĕн вĕсене паракансем яваплă.
Хаçатри рекламăсăр тӳлевлĕ информаци материалĕсем "Реклама çинчен" федераци саккунĕн 2 ст. килĕшӳллĕн "Аталану çулĕпе", "Ят-сум", "Ĕç тата çын", "Самана таппи", "Компетентлă" рубрикăсемпе пичетленеççĕ.
Пичете графикпа 21 сехетре алă пусмалла, 20 сехет те 45 минутра алă пуснă.
Тираж 7497. Заказ 1939.